ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ/ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ, ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010

Μελέτες (Studies) / 7

Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ

θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρική ανάλυση

ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΑΙ ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΦΤΩΧΕΙΑΣ, ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ:

Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρική ανάλυση

Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ:

Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρική ανάλυση

Χρίστος Παπαθεοδώρου
Στέφανος Α. Παπαναστασίου

Δεκέμβριος 2010

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Κατερίνα Μινέσχου

Φωτογραφία εξωφύλλου: Σάββας Λαζαρίδης

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρόπουλος

Εκτύπωση – Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ
ISBN: 978-960-9571-01-2

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Εννοιολογικά ζητήματα και θεωρητικές προσεγγίσεις	15
3	Επισκόπηση εμπειρικών ερευνών	27
4	Δεδομένα και μεθοδολογία	31
5	Εμπειρική ανάλυση	37
6	Συμπεράσματα	47
	Βιβλιογραφία	51
	Παράρτημα	63

1. Εισαγωγή

Ένα από τα βασικότερα θέματα προβληματισμού όσον αφορά την κατανόηση του φαινομένου της φτώχειας και τη χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών για την αντιμετώπισή της σχετίζεται με τους μηχανισμούς με τους οποίους αναπαράγεται η φτώχεια. Ο ακαδημαϊκός διάλογος αναδεικνύει αντιτιθέμενες απόψεις και ερμηνείες που προσεγγίζουν την αναπαραγωγή της φτώχειας μέσα στο χρόνο από τη μια μεριά ως αποτέλεσμα ατομικών χαρακτηριστικών ή/και επιλογών και από την άλλη ως ενδημικό φαινόμενο των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών. Είναι προφανές ότι ο σχετικός ακαδημαϊκός διάλογος επηρεάζεται σημαντικά από το επιστημονικό πεδίο ή/και το θεωρητικό παράδειγμα εντός του οποίου αναπτύσσεται. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής εντάσσεται και η διερεύνηση των διαδικασιών και των μηχανισμών μέσω των οποίων μεταβιβάζεται η φτώχεια από γενιά σε γενιά. Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις του CPRC, ο αριθμός των ατόμων που βιώνουν τη χρόνια φτώχεια κυμαίνεται μεταξύ 300 και 420 εκατομμυρίων σε παγκόσμιο επίπεδο (βλ. McKay et al., 2009). Πολλά από τα άτομα αυτά βιώνουν μια μορφή χρόνιας μειονεξίας που διαπερνά τον ατομικό ή/και τον οικογενειακό κύκλο ζωής και εκτείνεται σε δύο ή και περισσότερες γενιές. Η φτώχεια που μεταβιβάζεται μεταξύ των γενεών αποτελεί μια από τις πιο ανθεκτικές μορφές κοινωνικής μειονεξίας που πλήττουν τις ανεπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες κοινωνίες. Η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας και γενικά της ανισότητας έχει προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον, επειδή προσφέρει ένα προνομιακό πεδίο ανάλυσης για την κατανόηση των μηχανισμών με τους οποίους η φτώχεια και η αποστέρηση αναπαράγονται μέσα στο χρόνο στις σύγχρονες κοινωνίες. Ειδικότερα, στο επίκεντρο του επιστημονικού προβληματισμού τίθεται το πλέγμα των σχέσεων ευημερίας που αναπτύσσονται μεταξύ των γενεών και ιδιαίτερα μεταξύ γονέων και παιδιών ως βασικού μηχανισμού στην αναπαραγωγή της φτώχειας.

Η εμπειρική διερεύνηση της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας εστιάζεται συνήθως στην εκτίμηση της δυναμικής της διαγενεακής κινητικότητας, δηλαδή του βαθμού συσχέτισης της οικονομικής ή/και κοινωνικής θέσης των γονέων με αυτή των παιδιών όταν γίνουν ενήλικες.[1] Στο πλαίσιο των εμπειρικών αναλύσεων της διαγενεακής κινητικότητας η ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται σε διαφορετικές διαστάσεις του φαινομένου, αλλά και στη μεθοδολογία ανάλυσης, αντανακλά τα διαφορετικά αφετηριακά επιστημονικά και θεωρητικά πεδία.[2] Έτσι, οι οικονομολόγοι τείνουν να μελετούν τη διαγενεακή κινητικότητα με βάση το εισόδημα ή τις απολαβές (για μια επισκόπηση βλ. Corak, 2006· d' Addio, 2007) [3], ενώ οι κοινωνιολόγοι δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως είναι το επίπεδο εκπαίδευσης, το επάγγελμα και η κοινωνική τάξη (για μια

1. Συχνά χρησιμοποιείται η διάκριση μεταξύ απόλυτης και σχετικής διαγενεακής κινητικότητας. Η πρώτη αναφέρεται στον απόλυτο αριθμό των ατόμων μιας κοινωνικής τάξης που μετακινούνται σε άλλες κοινωνικές τάξεις εξαιτίας διαρθρωτικών κοινωνικοοικονομικών αλλαγών (π.χ. συρρίκνωση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα και ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα), η δε δεύτερη αναφέρεται στην πιθανότητα των ατόμων που προέρχονται από διάφορες κοινωνικές τάξεις να μετακινηθούν σε μια ορισμένη κοινωνική τάξη (βλ. Aldridge, 2001). Η σχετική διαγενεακή κινητικότητα συχνά αποκαλείται στη βιβλιογραφία και ως «κοινωνική ρευστότητα» (social fluidity).

2. Οι Checchi and Dardadoni (2002) έχουν δείξει ότι οι μεθοδολογικές επιλογές για τη διερεύνηση της διαγενεακής κινητικότητας μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στα εμπειρικά αποτελέσματα. Η επιλογή διαφορετικών δεικτών μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τον υπολογισμό διαφορετικών βαθμών διαγενεακής κινητικότητας στο πλαίσιο μιας χώρας, ακόμη και αν γίνεται χρήση των ίδιων δεδομένων. Επιπλέον, οι συγκρίσεις μεταξύ των χωρών θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή, εφόσον κάθε χώρα έχει ένα ιδιαίτερο επίπεδο κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης (π.χ. μεγέθυνση, εκπαίδευση κ.λπ.).

3. Η χρήση του εισοδήματος ή του μισθού προσφέρει τη δυνατότητα συνόψισης του βαθμού διαγενεακής κινητικότητας σε έναν αριθμό που ονομάζεται «διαγενεακή εισοδηματική ελαστικότητα». Συνοδεύεται όμως από γνωστές αδυναμίες που σχετίζονται με τη δυσκολία προσδιορισμού των πραγματικών εισοδημάτων ή μισθών, εξαιτίας διακυμάνσεων και διαφορών του κύκλου ζωής μεταξύ γονέων και παιδιών (βλ. Corak, 2006· Jenkins and Siedler, 2007b). Αντίθετα, οι μεταβλητές της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος προσφέρουν ορισμένα πλεονεκτήματα, διότι είναι λιγότερο ευάλωτες σε τέτοιου είδους αδυναμίες και, εξαιτίας της υψηλής συσχέτισης που έχουν με το εισόδημα, αποτελούν καλές προσεγγίσεις της οικονομικής κατάστασης των γονέων (βλ. Solon, 2002· Corak, 2006).

επισκόπηση βλ. Erickson and Goldthorpe, 1992· d' Addio, 2007).[4] Επιπλέον, οι οικονομολόγοι τείνουν να χρησιμοποιούν γραμμικά μοντέλα με μονάδα ανάλυσης το άτομο, ενώ οι κοινωνιολόγοι δείχνουν προτίμηση σε μη γραμμικά μοντέλα με μονάδα ανάλυσης το νοικοκυριό (βλ. Esping-Andersen, 2005).[5]

Ωστόσο, ανεξαρτήτως εστίασης και μεθοδολογίας ανάλυσης, τα αποτελέσματα των περισσότερων εμπειρικών ερευνών συμφωνούν ότι παιδιά που προέρχονται από μειονεκτούσες οικογένειες τείνουν να έχουν λιγότερες προοπτικές επιτυχίας ως ενήλικες σε σύγκριση με παιδιά που προέρχονται από οικογένειες με υψηλότερα επίπεδα ευημερίας. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει τη σημαντική επίδραση που ασκεί η οικογενειακή και κοινωνική καταγωγή στα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες και σε όλες τις ιστορικές περιόδους· επίδραση την οποία οι Erickson and Goldthorpe (1992) αποκαλούν «φαινόμενο της σταθερής ροής» (constant flux)[6]. Γι' αυτό το λόγο, οι Breen and

4. Επιπλέον, ορισμένες εμπειρικές έρευνες εξετάζουν τη διαγενεακή κινητικότητα με βάση την υγεία ή ακόμη τις αξίες και τις αντιλήψεις (για μια επισκόπηση βλ. d' Addio, 2007).

5. Η τυπική γραμμική συνάρτηση που συνδέει το εισόδημα ή το μισθό μεταξύ γονέων και παιδιών μπορεί να συνοψιστεί ως: $lnY_{it} = \beta_0 + \beta_1 lnY_{i(t-1)} + \varepsilon_{it}$, όπου Y είναι το μόνιμο εισόδημα, t η γενιά των παιδιών, $t-1$ η γενιά των γονέων και ε το τυχαίο συστατικό που περιλαμβάνει τις γονεϊκές επιρροές πέραν του εισοδήματος (βλ. Corak, 2001, 2006). Ο συντελεστής β_1 εκφράζει τη διαγενεακή εισοδηματική ελαστικότητα που υποδηλώνει πλήρη κινητικότητα στην τιμή 0 και πλήρη στασιμότητα στην τιμή 1. Οι εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι η διαγενεακή εισοδηματική ή μισθολογική ελαστικότητα κυμαίνεται μεταξύ 0,2 και 0,6 στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες (βλ. Solon, 1999, 2002 και Corak, 2006). Τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότερες οικονομετρικές αναλύσεις καταγράφουν μη γραμμική διαγενεακή εισοδηματική ή μισθολογική ελαστικότητα χρησιμοποιώντας μη παραμετρικές τεχνικές ανάλυσης (βλ. ενδεικτικά Corak and Heisz, 1999· Grawe, 2004). Τα ευρήματα αυτά έρχονται να ενισχύσουν την άποψη ότι η σχέση του εισοδήματος ή των μισθολογικών απολαβών μεταξύ γονέων και παιδιών διαμεσολαβείται από μη παρατηρήσιμους παράγοντες που μπορεί να συνδέονται με την οικογένεια ή ευρύτερα ακόμη με τους θεσμούς και τις δομές των σύγχρονων κοινωνιών (βλ. Corak, 2006).

6. Οι Erikson and Goldthorpe (1992) διαπιστώνουν ότι υπάρχει πολύ μικρή –ή και καθόλου– βελτίωση στη διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα στις ανεπτυγμένες χώρες. Το εύρημα αυτό καταρρίπτει το μύθο για την υπεροχή των ΗΠΑ (American exceptionalism), αλλά και τη φιλελεύθερη αντίληψη για τη βελτίωση της κινητικότητας εξαιτίας του εκ-

Goldthorpe (1999) υποστηρίζουν ότι τα παιδιά που προέρχονται από φτωχές οικογένειες πρέπει να επιδείξουν περισσότερα «προσόντα» (merits) απ' ό,τι τα παιδιά που προέρχονται από πιο εύπορες οικογένειες προκειμένου να αποκτήσουν παρόμοιες θέσεις στην κοινωνική ιεραρχία. Το γεγονός αυτό έχει σημαντικές προεκτάσεις, διότι αναδεικνύει την ανισότητα των ευκαιριών που αντιμετωπίζουν τα άτομα λόγω της οικογενειακής και της κοινωνικής προέλευσης. Συχνά στον δημόσιο και ακαδημαικό διάλογο επισημαίνεται η σημασία της διάστασης των ευκαιριών, τονίζοντας ότι το κόστος από την ύπαρξη άνισων ευκαιριών σε μια κοινωνία μπορεί να αποδειχθεί τεράστιο. Υποστηρίζεται ότι η ανισότητα των ευκαιριών ενδέχεται να υπονομεύσει τόσο την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη με τη μη αξιοποίηση του εγγενούς δυναμικού των ατόμων, όσο και την κοινωνική συνοχή και ευημερία με τη δημιουργία κοινωνικής πόλωσης. Γι' αυτό το λόγο, η ανισότητα των ευκαιριών μπορεί να θεωρηθεί και «δούρειος ίππος» που υπονομεύει τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα των σύγχρονων κοινωνιών.

Η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας αποτελεί ένα πεδίο με πολύ περιορισμένη ερευνητική δραστηριότητα στην Ελλάδα εξαιτίας της έλλειψης κατάλληλων διαγενεακών μικροδεδομένων. Οι μοναδικές μελέτες που εξετάζουν τον αντίκτυπο των γονεϊκών χαρακτηριστικών στον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στην ενήλικη ζωή τους είναι αυτές των Papatheodorou (1997) και Papatheodorou and Piachaud (1998), οι οποίες αξιοποιούν τα μικροδεδομένα μιας ειδικής δειγματοληπτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 1988. Επιπλέον, ορισμένες διεθνείς μελέτες προσφέρουν χρήσιμα ερευνητικά ευρήματα για τα πρότυπα διαγενεακής κινητικότητας στην Ελλάδα μέσα από μια συγκριτική ανάλυση των χωρών-μελών της ΕΕ (βλ. Comi, 2004· Causa et al., 2009) και του OECD (βλ. Causa and Johanson, 2009).[7] Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να εμβαθύνει την ανάλυση στο πεδίο αυτό και να εμπλουτίσει τα ερευνητικά αποτελέσματα με την αξιοποίηση των διαγενεακών μικροδεδομένων της έρευνας

συγχρονισμού και της εκβιομηχάνισης. Οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι η ανισότητα των ευκαιριών παραμένει σταθερή λόγω της άνισης κατανομής της ισχύος και των πόρων που διαπερνά τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δομές των σύγχρονων κοινωνιών.

7. Ωστόσο, η έρευνα της Comi (2004) εξετάζει τη διαγενεακή εισοδηματική κινητικότητα με βάση τα μικροδεδομένα του ECHP, όπου όμως εγείρονται ερωτήματα ως προς την επαρκή κάλυψη δύο γενεών.

EU-SILC του 2005. Αντικείμενο έχει τον προσδιορισμό τού εάν, με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό η οικογενειακή προέλευση (family background) επιδρά στον κίνδυνο της φτώχειας των παιδιών, όταν αυτά γίνουν ενήλικες σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες που θεωρούνται αντιπροσωπευτικές διαφορετικών προτύπων κοινωνικού κράτους.

Το υπόλοιπο κείμενο διαρθρώνεται ως εξής: στην επόμενη ενότητα παρουσιάζεται μια σύντομη επισκόπηση της θεωρητικής συζήτησης για τη διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων πραγματοποιείται. Στην τρίτη ενότητα γίνεται επισκόπηση των σχετικών εμπειρικών ερευνών που διερευνούν την επίδραση του οικογενειακού υποβάθρου στα μελλοντικά αποτελέσματα των ατόμων. Στην τέταρτη ενότητα περιγράφονται οι επιλογές σε σχέση με τα δεδομένα και τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούνται στην παρούσα ανάλυση. Στην πέμπτη ενότητα παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης, όπου διερευνάται εμπειρικά η σχέση ανάμεσα στην οικογενειακή προέλευση και τον κίνδυνο της φτώχειας σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, αξιοποιώντας τα μικροδεδομένα της έρευνας EU-SILC του 2005. Τέλος, στην έκτη ενότητα συνοψίζονται τα βασικά ευρήματα της έρευνας και διατυπώνονται προτάσεις για μελλοντική έρευνα στο πεδίο αυτό.

2. Εννοιολογικά ζητήματα και θεωρητικές προσεγγίσεις

Η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας χρησιμοποιείται στον ακαδημαϊκό διάλογο ως ένα εννοιολογικό εργαλείο διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο η φτώχεια αναπαράγεται μέσα στο χρόνο. Η έννοια αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία διότι εστιάζεται στις διαγενεακές σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας για την κατανόηση των μηχανισμών αναπαραγωγής της φτώχειας.[8] Το μεγαλύτερο ερευνητικό ενδιαφέρον έχει εστιαστεί σε θέματα που αφορούν ιδιωτικές μεταβιβάσεις κυρίως από τους γονείς στα παιδιά. Στην αύξηση της ερευνητικής παραγωγής στο πεδίο αυτό έχει συμβάλει σημαντικά και η βελτίωση της ποσότητας και της ποιότητας των διαθέσιμων δεδομένων τις τελευταίες δεκαετίες.

Στο πλαίσιο του σχετικού ακαδημαϊκού διαλόγου η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας αντιμετωπίζεται ως μια διαδικασία κυκλικής αναπαραγωγής της φτώχειας μέσα στο χρόνο. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε φτωχές οικογένειες είναι πολύ πιθανό να εγκλωβιστούν σε παγίδες φτώχειας κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής με αποτέλεσμα ως ενήλικες γονείς να μεταβιβάσουν τη φτώχεια

8. Ως δημόσια σφαίρα θεωρείται το κράτος, η αγορά και η κοινότητα, στο πλαίσιο των οποίων η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές, όπως η έλλειψη κατάλληλης φορολογικής πολιτικής στις παλαιότερες γενιές για τη χρηματοδότηση κοινωνικών πολιτικών για τις νεότερες, η αναπαραγωγή διακρίσεων και στρεβλώσεων στην αγορά εργασίας, η διατήρηση συνθηκών γκετοποίησης σε γειτονιές. Ως ιδιωτική σφαίρα θεωρείται η οικογένεια (ή το νοικοκυριό) στο πλαίσιο της οποίας η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας γίνεται από τους γονείς στα παιδιά (βλ. Moore, 2001· Harper et al., 2003· Bird, 2007). Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να λάβει χώρα και μια αντίθετης κατεύθυνσης μεταβίβαση από τα παιδιά στους ενήλικες ή από νεότερους ενήλικες σε γηραιότερους (βλ. Bird, 2007).

στα δικά τους παιδιά (βλ. Vleminckx and Smeeding, 2001). Διάφοροι ερευνητές δίνουν έμφαση σε διαφορετικές περιόδους της ζωής των ατόμων (όπως η ενδομήτρια, η προσχολική, η σχολική και η εφηβική), όπου η επίδραση της οικογενεια-κής προέλευσης θεωρείται πιο σημαντική για τη μεταβίβαση της φτώχειας (βλ Duncan and Brooks-Gunn, 1997· Moore, 2005· Esping-Andersen, 2005, 2007). Οι φάσεις αυτές αντιπροσωπεύουν σημαντικές μεταβατικές περιόδους στο πλαίσιο του κύκλου ζωής των παιδιών, όπου οι επιρροές του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος αλλά και οι επιλογές των γονέων είναι καθοριστικές για τα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Η διάρκεια της κυκλικής αναπαραγωγής της φτώχειας καθορίζεται από πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι η ανθεκτικότητα του ατόμου και η υποστήριξη που παρέχει το θεσμικό πλαίσιο μιας ορισμένης κοινωνίας.[9] Ως προς τη διάρκεια, οι Becker and Tomes (1986) υποστηρίζουν ότι, με εξαίρεση τις οικογένειες που έχουν πέσει θύματα διακρίσεων, το κληρονομικό φορτίο της φτώχειας τείνει να εξαφανίζεται μέσα σε τρεις γενιές. Ωστόσο, η υπεραισιόδοξη εκτίμηση των Becker and Tomes βασίζεται σε μετρήσεις της διαγενεακής μισθολογικής ελαστικότητας κοντά στο 0,2, τις οποίες νεότερες εκτιμήσεις τις θεωρούν εσφαλμένες από μεθοδολογική σκοπιά (βλ. Zimmerman, 1992· Solon 1989, 1992, 1999). Πρόσφατες εμπειρικές έρευνες εκτιμούν τη διαγενεακή εισοδηματική ή μισθολογική ελαστικότητα στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες κοντά στο 0,4, γεγονός που υποδηλώνει πολύ πιο

9. Η ανθεκτικότητα συνδέεται με την ικανότητα των φτωχών ατόμων να αναπτύξουν στρατηγικές διαβίωσης που συμβάλλουν στην έξοδο από τη φτώχεια. Ωστόσο, η έννοια της ανθεκτικότητας δεν θα πρέπει να υπερεκτιμάται, διότι η βίωση της φτώχειας στην παιδική και την εφηβική ηλικία τείνει να στερεί την ικανότητα των νέων ατόμων να αποκτούν πρόσβαση σε πόρους και μέσα που θα τα καταστήσουν ανθεκτικά απέναντι στη φτώχεια. Η χρήση της έννοιας της ανθεκτικότητας στον ακαδημαϊκό και δημόσιο διάλογο τείνει να οδηγεί στην υπέρμετρη εστίαση στα ατομικά χαρακτηριστικά των φτωχών και όχι στις δομικές και συλλογικές διεργασίες που δημιουργούν τη φτώχεια. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αποπολιτικοποίηση του στόχου της μείωσης της φτώχειας, καθώς η εστίαση μετατίθεται από τους φορείς που έχουν την ευθύνη να παρέμβουν (π.χ. κράτος) στους ίδιους τους φτωχούς που καλούνται να χρησιμοποιήσουν ίδιους πόρους για να ξεφύγουν από αυτήν (βλ. σχετικά Boyden and Cooper, 2007). Από την άλλη μεριά, το θεσμικό πλαίσιο περιλαμβάνει την κοινωνική προστασία, την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση κ.λπ., παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας.

αργή παλινδρόμηση στη μέση τιμή απ' ό,τι υπέθεσαν οι Becker and Tomes (για μια επισκόπηση βλ. Solon, 1999, 2002 και Corak, 2006). Σε αυτό το πλαίσιο, αρκετές έρευνες υποστηρίζουν ότι η διαφυγή από τη διαγενεακά μεταβιβαζόμενη φτώχεια είναι λιγότερο εφικτή από όσο γενικά πιστευόταν (βλ. Corcoran, 1995· Solon, 1999). Επίσης, η διαφυγή αυτή συνήθως οδηγεί σε ένα νέο επίπεδο ευημερίας ελαφρά καλύτερο από το προηγούμενο (βλ. Yaqub, 2000).

Μια διαπίστωση στην οποία συγκλίνουν οι περισσότερες επιστημονικές μελέτες είναι ότι η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας σχετίζεται μόνο με το εισόδημα αλλά αποτελεί μια κατάσταση συσσωρευμένης μειονεξίας που συνδυάζει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: α) την ένταση, β) το πολυδιάστατο, γ) την εκτεταμένη διάρκεια και δ) την ανθεκτικότητα (βλ. Hulme and Shepherd, 2003).[10] Οι παράγοντες που εμπλέκονται στη διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας δεν είναι μόνο καθαρά υλικοί/οικονομικοί (π.χ. περιουσία, εισόδημα και κατοικία) αλλά και μη υλικοί (π.χ. εκπαιδευτικά πρότυπα, κοινωνικά δίκτυα, πολιτισμικοί κανόνες, κατάσταση υγείας και γνωστικές ικανότητες) (βλ. Moore, 2001· Hulme et al., 2001· Harper et al., 2003· d' Addio, 2007).[11] Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να εξωθήσουν στη φτώχεια (drivers), να εγκλωβίσουν στη φτώχεια (maintainers) ή και να διακόψουν τη φτώχεια (interrupters) (βλ. Hulme et al., 2001). Βέβαια τα όρια μεταξύ των παραγόντων αυτών δεν είναι πάντοτε διακριτά και φυσικά ενδέχεται να αλληλεπικαλύπτονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.[12]

Υιοθετώντας μια διαφορετική οπτική, η παρούσα εργασία προτείνει επίσης τη διάκριση των παραγόντων που εμπλέκονται στη διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας σε παράγοντες ιδιωτικής μεταβίβασης (π.χ. χαμηλό εισόδημα, κακή

10. Η συσσωρευμένη μειονεξία μπορεί να περιλαμβάνει την περιορισμένη πρόσβαση σε υλικούς πόρους (π.χ. χρήματα και κατοικία), την υπολειμματική ανάπτυξη δυνατοτήτων (π.χ. υγεία και εκπαίδευση) και την περιθωριοποίηση από ζωτικές σφαίρες συμμετοχής (π.χ. πολιτική και κουλτούρα) (βλ. CPRC, 2007).

11. Για μια σχηματική παρουσίαση των παραγόντων που εμπλέκονται στη διαγενεακή μεταβίβαση της ευημερίας βλ. Διάγραμμα Π1 στο Παράρτημα.

12. Για παράδειγμα, η βίωση ενός σοκ ή μιας κρίσης σε προσωπικό, οικογενειακό ή κοινωνιακό επίπεδο (π.χ. ανεργία) μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τόσο τη βίωση όσο και τη διατήρηση της φτώχειας μεταξύ των γενεών. Στις περισσότερες περιπτώσεις η αποφυγή της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας καθίσταται δυνατή μόνο μέσα από την αντιμετώπιση των ίδιων των αιτιών του σοκ ή της κρίσης.

υγεία, χαμηλή εκπαίδευση) και σε παράγοντες δημόσιας μεταβίβασης (π.χ. στρεβλώσεις της αγοράς εργασίας, υπολειμματικότητα του κοινωνικού κράτους, περιορισμός δημοσίων δαπανών, ύφεση, ανεργία). Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι δύο σφαίρες μεταβίβασης δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, αλλά υπάρχουν κρίσιμα σημεία τομής.[13] Κατά συνέπεια, η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας είναι απαραίτητο να εξετάζεται μέσα από το πρίσμα των αμοιβαία αλληλοεπηρεαζόμενων παραγόντων που αφορούν το άτομο, την οικογένεια και την ευρύτερη κοινωνική, οικονομική και πολιτική δομή της κοινωνίας αναφοράς.

Το κρίσιμο ερώτημα που πυροδοτεί τους θεωρητικούς προβληματισμούς στο πεδίο της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας είναι το γιατί και πώς μεταβιβάζεται η φτώχεια από γενιά σε γενιά. Το ζήτημα αυτό έχει χαρακτηριστεί εύστοχα και ως «μαύρο κουτί» της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας, διότι μεγάλο μέρος των εμπλεκόμενων μηχανισμών –σχεδόν το μισό– παραμένει αδιευκρίνιστο μέχρι και σήμερα (βλ. Bowles and Gintis, 2001).[14] Η επιστημονική συζήτηση για τους μηχανισμούς που ευθύνονται για τη μεταβίβαση της φτώχειας τείνει να διεξάγεται γύρω από τέσσερις βασικές θεματικές: α) την κουλτούρα, β) την ατομική ιδιοσυγκρασία, γ) το οικογενειακό περιβάλλον και δ) την κοινωνικοοικονομική δομή. Είναι προφανές ότι η απάντηση στο ερώτημα του γιατί και πώς μεταβιβάζεται η φτώχεια από τη μια γενιά στην επόμενη επηρεάζεται τόσο

13. Για παράδειγμα η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στο πλαίσιο της οικογένειας μπορεί να οφείλεται σε αποτυχίες της αγοράς (σύμφωνα με τα συμβατικά οικονομικά) ή του κοινωνικού κράτους, ενώ αντίστροφα η αναπαραγωγή των διαγενεακών ανισοτήτων σε κοινωνικό επίπεδο μπορεί να οφείλεται στην υποχρηματοδότηση του κοινωνικού κράτους εξαιτίας μιας εμπεδωμένης κουλτούρας φοροδιαφυγής μεταξύ των ατόμων και των οικογενειών.

14. Η διαπίστωση αυτή έκανε τους ερευνητές να στραφούν στην αναζήτηση παραγόντων που δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς, όπως η χαμηλή στάθμη φιλοδοξιών, η αποφυγή ανάληψης ρίσκου, το χαμηλό αίσθημα αποτελεσματικότητας, ο προσανατολισμός στο παρόν κ.ο.κ. Επισημαίνουν ότι οι φτωχοί γονείς είναι πιθανό να μεταβιβάσουν τέτοιου είδους χαρακτηριστικά που εμποδίζουν την κοινωνική κινητικότητα των παιδιών τους. Ωστόσο, οι Erikson and Goldthorpe (2002) προσθέτουν σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης την κρίσιμη παράμετρο του χαμηλού βαθμού οικονομικής ασφάλειας και των περιορισμένων προοπτικών επιτυχίας που μπορεί να επηρεάζουν αρνητικά τον τρόπο με τον οποίο ανατρέφουν τα παιδιά τους οι φτωχοί γονείς.

από τα επιστημονικά πεδία όσο και από τα θεωρητικά παραδείγματα εντός των οποίων αναπτύσσονται οι σχετικοί προβληματισμοί.

Μια πρώτη ομάδα μελετών της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας θέτει στο επίκεντρο την άποψη για την ύπαρξη μιας κουλτούρας της φτώχειας (culture of poverty) μεταξύ των μελών της underclass που θεωρείται ότι συντελεί στην αναπαραγωγή της φτώχειας μέσα στο χρόνο.[15] Στην ίδια ερμηνευτική τροχιά κινούνται και ορισμένοι άλλοι μελετητές που υποστηρίζουν ότι η διαγενεακή εξάρτηση των μελών της underclass από το κοινωνικό κράτος (welfare dependency) έχει ως αποτέλεσμα να διαιωνίζονται δυσλειτουργικές αξίες, αντιλήψεις και συμπεριφορές που ευθύνονται για τη διαιώνιση της φτώχειας (βλ. Murray, 1984· Mead, 1986, 1992).[16] Η ρητορεία αυτή έχει οδηγήσει στη διάκριση των φτωχών μεταξύ αυτών που οδηγούνται ή/και παραμένουν στη φτώχεια εξαιτίας προσωπικών επιλογών (deserving poor) και αυτών που είναι φτωχοί εξαιτίας αντικειμενικών αδυναμιών (undeserving poor). Υποστηρίζεται έτσι ότι οποιαδήποτε προσπάθεια εξάλειψης ή ανακούφισης της φτώχειας για τους πρώτους είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, καθώς η ύπαρξη της φτώχειας αποδίδεται σε εγγενή

15. Η άποψη για την κουλτούρα της φτώχειας επικεντρώνεται στο σύστημα αξιών, αντιλήψεων και συμπεριφορών που θεωρείται ότι αναπτύσσουν άτομα και ομάδες ως μια στρατηγική προσαρμογής στην περιθωριακή θέση που κατέχουν στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κοινωνίας. Το σύστημα αυτό πιστεύεται ότι αποτελεί προϊόν της εσωτερικής ανάγκης των φτωχών να προστατευτούν από τις αντίξοες συνθήκες της φτώχειας, που όμως καταλήγει να μεταβιβάζεται από τη μια γενιά στην επόμενη εξαιτίας της ισχυρής επίδρασης που ασκεί η κουλτούρα της φτώχειας στα παιδιά. Στο πλαίσιο της πρώιμης κοινωνικοποίησης, τα παιδιά έχουν ήδη απορροφήσει τις αξίες και τις αντιλήψεις της κουλτούρας της φτώχειας και δεν είναι ψυχολογικά διατεθειμένα να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στη ζωή (βλ. Lewis, 1965, 1969).

16. Για παράδειγμα, υποστηρίζεται συχνά ότι οι λήπτες κοινωνικών παροχών είναι απρόθυμοι να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στη ζωή εξαιτίας των αρνητικών κινήτρων που απορρέουν από την εξάρτησή τους από το κοινωνικό κράτος (π.χ. απροθυμία ανάληψης χαμηλόμισθης εργασίας, περιορισμένες φιλοδοξίες εξαιτίας της παρατεταμένης λήψης κοινωνικών παροχών κ.ο.κ). Οι αντιλήψεις αυτές υιοθετούν έναν διαφορετικό ορισμό της underclass από αυτόν του Myrdal (1963) (που αναφέρεται παρακάτω), μετατοπίζοντας το επίκεντρο της ανάλυσης από ζητήματα ταξικών σχέσεων και κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε πολιτισμικά, συμπεριφορικά ή και γενετικά χαρακτηριστικά των ατόμων (βλ. Murray, 1984· Herrnstein and Murray, 1994).

χαρακτηριστικά των ατόμων αυτών, όπως αδράνεια, παθητική εξάρτηση, χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, χαμηλή νοημοσύνη, περιορισμένη κοινωνική συμμετοχή, έλλειψη κινήτρων κ.λπ.[17]

Οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις που εστιάζονται σε πολιτισμικές και συμπεριφορικές παραμέτρους της underclass για την ερμηνεία της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας έχουν δεχτεί έντονες επικρίσεις, διότι εξατομικεύουν τα αίτια της φτώχειας και αποσιωπούν ευρύτερους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες και συσχετισμούς.[18] Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια προσπάθεια να ξεπεραστούν οι εγγενείς ανεπάρκειες και αντιφάσεις της θεωρητικής προσέγγισης της κουλτούρας της φτώχειας με βελτιωμένες εκδοχές που κάνουν λόγο για στρατηγικές επιβίωσης/προσαρμογής (coping strategies), τις οποίες αναπτύσσουν οι φτωχοί για να αποφύγουν την εξαθλίωση, αλλά συχνά οδηγούν στην αναπαραγωγή των συνθηκών που εμποδίζουν τη διαφυγή από τη φτώχεια (βλ. Hulme et al., 2001· Moore, 2001).

Οι στρατηγικές επιβίωσης παραπέμπουν σε μια μορφή δυσμενούς ενσωμάτωσης (adverse incorporation) κατά την οποία οι φτωχοί, προκειμένου να διαχειριστούν την ευπάθειά τους, λόγω της δυσμενούς κοινωνικοοικονομικής τους θέσης, επενδύουν σε στρατηγικές διαβίωσης που παράγουν επιθυμητά βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα, αλλά θέτουν σε μόνιμο κίνδυνο στρατηγικές με μακροπρόθεσμα

17. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι οι πολιτισμικές θεωρίες της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας έχουν δεχτεί έντονη κριτική ως προς την αδυναμία τους να λάβουν υπόψη τις δομικές και θεσμικές διαστάσεις της φτώχειας. Η κριτική στρέφεται στην ουσιαστική ενοχοποίηση των φτωχών για τη φτώχεια που τείνει να αποπολιτικοποιεί το κοινωνικό πρόβλημα της φτώχειας, καθώς ωθεί τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι η φτώχεια συνδέεται με τις ατομικές αξίες και συμπεριφορές και όχι με τα δομικά στοιχεία του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.

18. Επιπλέον, οι προσεγγίσεις αυτές επικρίνονται, διότι διέπονται από τον μετα-αφηγηματικό λόγο (post-narrative discourse) που επιχειρεί να δώσει καθολικές και ενιαίες ερμηνείες των κοινωνικών φαινομένων εις βάρος υπαρκτών περιπτωσιολογικών διαφορών. Η επιχειρούμενη γενίκευση σε σχέση με αξίες, αντιλήψεις και συμπεριφορές παραπέμπει στη θεώρηση μιας ομάδας ατόμων –της underclass– ως μιας ενιαίας και ομοιογενούς ομάδας από την οποία απουσιάζει κάθε στοιχείο διαφορετικότητας. Η εμπειρία όμως δείχνει ότι οι φτωχοί αποτελούν ένα ετερόκλητο σύνολο ατομικών βιογραφιών, μεταξύ των οποίων το μόνο κοινό γνώρισμα είναι η βίωση της αποστέρησης και της περιθωριοποίησης.

οφέλη (βλ. Wood, 2000). Η προσέγγιση της δυσμενούς ενσωμάτωσης επιχειρεί να συνδυάσει σε ένα κοινό πλαίσιο ανάλυσης παράγοντες που σχετίζονται τόσο με το άτομο όσο και με την κοινωνικοοικονομική δομή. Μια εκδοχή της δυσμενούς ενσωμάτωσης, που εστιάζεται περισσότερο σε δομικούς παράγοντες, δίνει έμφαση στις δυσμενείς συνθήκες συμμετοχής των μειονεκτούντων ατόμων και ομάδων στις κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες που εμποδίζουν τη διαφυγή από τη φτώχεια (π.χ. εργαζόμενοι φτωχοί) (βλ. Murray, 2001· Bracking, 2003· du Toit, 2005· Hickey and du Toit, 2007).

Μια δεύτερη ομάδα μελετών δίνει έμφαση στην ατομική ιδιοσυγκρασία ως τον βασικό μηχανισμό μεταβίβασης της φτώχειας. Η συντηρητική αυτή άποψη υποστηρίζει ότι τα κληρονομικά ή/και επίκτητα χαρακτηριστικά της συνείδησης και της προσωπικότητας των ατόμων (π.χ. διανοητικές ικανότητες, εργασιακή ηθική, κοινωνικότητα κ.ο.κ.) αποτελούν τον βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της μελλοντικής ευημερίας των ατόμων. Η άποψη αυτή αντλεί επιχειρήματα από εμπειρικές έρευνες που βρίσκουν ότι οι διανοητικές ή/και οι μη διανοητικές ικανότητες εξηγούν σημαντικό μέρος των μελλοντικών επιτευγμάτων των ατόμων (βλ. Herrnstein and Murray, 1994· Saunders, 1996, 1997· Heckman and Rubinstein, 2001· Heckman et al., 2006). Ωστόσο, η άποψη αυτή έχει δεχτεί έντονη κριτική, κυρίως ως προς την αδυναμία της να συλλάβει το εύρος των αλληλεπιδράσεων της ατομικής ιδιοσυγκρασίας με το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον (βλ. ενδεικτικά d' Addio, 2007). Τα τελευταία χρόνια διάφορες μελέτες διαπιστώνουν ότι η οικογενειακή και η κοινωνική προέλευση διαδραματίζουν πολύ πιο καθοριστικό ρόλο για τα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων απ' ό,τι ατομικά χαρακτηριστικά όπως η ευφυΐα ή το ταμπεραμέντο (βλ. ενδεικτικά Bowles and Gintis, 2001, 2002).

Μια τρίτη ομάδα μελετών εστιάζει το ενδιαφέρον της στη σημασία της οικογενειακής προέλευσης για τη μελλοντική ευημερία των ατόμων. Πράγματι, η καταγωγή από φτωχή ή αποστερημένη οικογένεια τείνει να εγκλωβίζει το άτομο σε τροχιές φτώχειας, ενδεχομένως σε όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής, με πιθανή κατάληξη την ενεργοποίηση του μηχανισμού μεταβίβασης της φτώχειας μεταξύ των γενεών. Παρ' όλα αυτά, οι θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από τους μηχανισμούς με τους οποίους η οικογενειακή προέλευση επηρεάζει τα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών διαφέρουν σημαντικά. Η πιο διαδεδομένη είναι η θεωρητική προσέγγιση του ανθρώπινου κεφαλαίου που αναπτύχθηκε στο πλαί-

σιο των συμβατικών οικονομικών και άσκησε τεράστια επιρροή στην οικονομική επιστήμη και στη διαδικασία χάραξης πολιτικής.[19]

Η θεωρητική προσέγγιση του ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως εξειδικεύεται από τους Becker and Tomes (1979, 1986) υποστηρίζει ότι οι αλτρουιστές γονείς επηρεάζουν εκούσια τη μελλοντική ευημερία των παιδιών μέσα από την κατανομή των περιορισμένων οικογενειακών πόρων για την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, αλλά και ακούσια μέσα από την κληροδότηση γενετικών χαρακτηρι-

19. Μεταπολεμικά, η θεωρητική προσέγγιση του ανθρώπινου κεφαλαίου καλλιέργησε την αντίληψη ότι η φτώχεια και η ανισότητα οφείλονται στη χαμηλή παραγωγικότητα των φτωχών ατόμων εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης και εξειδίκευσης που τα άτομα αυτά διαθέτουν (βλ Mincer, 1958· Becker, 1964). Ως συνέπεια, η εκπαίδευση κέρδισε την αναγνώριση του «μεγάλου εξισωτή» (great equalizer) των συνθηκών των ατόμων, σύμφωνα με την περίφημη φράση του Horace Mann (βλ. Cremin and Kendell, 2003). Επιπλέον, η αντίληψη ότι η εκπαίδευση μπορεί να μειώσει τις διαγενεακές ανισότητες ενισχύθηκε από εμπειρικές μελέτες που υποστήριζαν ότι πρώτον, η ισότητα στην εκπαίδευση συνδέεται με μεγαλύτερη ισότητα στη διανομή του εισοδήματος (βλ. Mincer, 1958), δεύτερον, το κοινωνικό και οικογενειακό υπόβαθρο των ατόμων ασκεί πολύ μικρή επίδραση στα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων (βλ. Blau and Duncan, 1967· Duncan et al., 1969· Hauser, 1969) και τρίτον, η περισσότερη εκπαίδευση ασκεί θετική επίδραση στα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων ανεξαρτήτως κοινωνικής και οικογενειακής προέλευσης (βλ. Blau and Duncan, 1967· Duncan et al., 1969 · Hauser, 1969). Οι απόψεις αυτές άσκησαν τεράστια επίδραση στη διαδικασία χάραξης πολιτικής, με αποτέλεσμα ένα σημαντικό μέρος των δημόσιων δαπανών για την καταπολέμηση της φτώχειας να διοχετευθεί στη χρηματοδότηση προγραμμάτων εκπαίδευσης, κατάρτισης και διά βίου μάθησης. Η μετριοπαθής αυτή στρατηγική εξυπηρετούσε συγκεκριμένες αντιλήψεις για την οργάνωση της κοινωνίας και της οικονομίας που δεν επιθυμούσαν μια στρατηγική ευρείας αναδιανομής του εισοδήματος που μπορούσε να κλονίσει τους συσχετισμούς δύναμης στις σύγχρονες κοινωνίες. Παρ' όλα αυτά, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 20ού αιώνα δεν επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα ως προς τη μεγαλύτερη εξίσωση των ευκαιριών μεταξύ των ατόμων ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί στη σταθερή μείωση της σημασίας της εκπαίδευσης για τα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια (βλ. Breen and Goldthorpe, 2001· Erikson and Goldthorpe, 2002). Πάντως, η σημασία της εκπαίδευσης είναι πιθανό να υπερεκτιμήθηκε στο πλαίσιο των μελετών της διαγενεακής κινητικότητας της δεκαετίας του 1960, επειδή δεν λήφθηκε υπόψη όσο σοβαρά θα έπρεπε η συσχέτιση των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων με το οικογενειακό και το κοινωνικό υπόβαθρο των ατόμων (βλ. Bowles, 1972).

στικών, γνωστικών ικανοτήτων και πολιτισμικών αξιών/αντιλήψεων.[20] Οι συγγραφείς υποθέτουν ότι σε συνθήκες έλλειψης περιορισμών στο δανεισμό χρήματος οι γονείς θα συνεχίσουν να επενδύουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών, όσο το οριακό όφελος υπερβαίνει το οριακό κόστος αυτής της επένδυσης. Αντίθετα, σε συνθήκες πιστωτικών περιορισμών η μελλοντική ευημερία των παιδιών εξαρτάται κυρίως από την κληρονομικότητα (εγγενείς ικανότητες), δεδομένου ότι οι γονείς δεν μπορούν να δανειστούν για να χρηματοδοτήσουν την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου των παιδιών τους. Αυτό συμβαίνει στις φτωχές οικογένειες, οι οποίες ευρισκόμενες αντιμέτωπες με την οικονομική αβεβαιότητα δεν έχουν άλλη επιλογή από το να μειώσουν την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών. Αντίθετα, οι πιο εύπορες οικογένειες δεν αντιμετωπίζουν τέτοιο δίλημμα γιατί, παρά τους περιορισμούς στο δανεισμό, το κόστος ευκαιρίας από την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών είναι μικρότερο και άρα μπορούν να συνεχίσουν να επενδύουν με βέλτιστο τρόπο. Έτσι, οι Becker and Tomes υποστηρίζουν ότι η συσχέτιση του εισοδήματος μεταξύ γονέων και παιδιών αναμένεται να είναι πολύ πιο έντονη μεταξύ οικογενειών με χαμηλό εισόδημα σε σύγκριση με τις οικογένειες με υψηλότερο εισόδημα, με αποτέλεσμα τη διατήρηση και αναπαραγωγή των διαγενεακών ανισοτήτων.[21]

---

20. Το μοντέλο των Becker and Tomes παίρνει τη μορφή $lnY_{ic} = (1 + r)lnY_{ip} + \varepsilon_{ic} + \mu_{ic}$. Το Y_{ic}, που εκφράζει το εισόδημα των παιδιών, συνδέεται αιτιωδώς με το Y_{ip}, που εκφράζει το εισόδημα των γονέων (δηλαδή, οι γονείς επενδύουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών). Το r εκφράζει το βαθμό οικονομικής ανταπόδοσης της γονεϊκής επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών. Επιπλέον, το εισόδημα των παιδιών εξαρτάται από το ε, που εκφράζει κληρονομήσιμα χαρακτηριστικά, και το μ που εκφράζει την τύχη η οποία θεωρείται ανεξάρτητη ως προς το Y_{ip} και το ε (βλ. Esping-Andersen, 2004).

21. Ωστόσο, μεταγενέστερες εμπειρικές έρευνες εμφανίζουν αντίθετα αποτελέσματα από την υπόθεση των Becker and Tomes, καθώς η διαγενεακή εισοδηματική κινητικότητα εμφανίζεται να είναι χαμηλότερη μεταξύ των οικογενειών με υψηλό εισόδημα παρά μεταξύ των οικογενειών με χαμηλό εισόδημα (βλ. Behrman and Taubman, 1990· Solon, 1992· Mulligan, 1999· Mazumder, 2005). Επιπλέον, οι Corak and Heisz (1999) εκτιμούν ότι η σχέση ως προς το εισόδημα μεταξύ γονέων και παιδιών παίρνει τη μορφή ανεστραμμένου V που υποδηλώνει ότι η διαγενεακή εισοδηματική ελαστικότητα είναι χαμηλή στο κάτω και στο άνω τμήμα της κατανομής του εισοδήματος και υψηλή στο μέσο της κατανομής. Αντίθετα, ο Grawe (2004) υποστηρίζει ότι το σχήμα της κινητικότητας κατά μήκος της κατανομής του εισοδήματος δεν επηρεάζεται από την ύπαρξη ή

Πέραν όμως αυτής καθαυτής της γονεϊκής φτώχειας, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι υπάρχουν και άλλα γονεϊκά χαρακτηριστικά που ασκούν αρνητική επίδραση στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών (π.χ. χαμηλή εκπαίδευση, κακή υγεία, μόνοι γονείς κ.λπ.) (βλ. Haveman et al., 1991· Corcoran, 1995· Corcoran and Adams, 1997· Boggess and Corcoran, 1999). Σε αυτό το πλαίσιο δίνεται ολοένα και μεγαλύτερη έμφαση στη μεταβίβαση πολιτισμικού κεφαλαίου από τους γονείς στα παιδιά –για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο που διατύπωσε ο Bourdieu (1983).[22] Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, οι γονείς που δεν είναι προσανατολισμένοι στην κατανάλωση πολιτισμικών αγαθών είναι λιγότερο πιθανό να παρέχουν ερεθίσματα για τη γνωστική διέγερση των παιδιών, η οποία θεωρείται από πολλούς μελετητές βασικός παράγοντας ανοδικής κινητικότητας (βλ. Esping-Andersen, 2007). Επιπλέον αξίζει να σημειωθεί και η άποψη ορισμένων μελετητών σχετικά με τη σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου για τα μελλοντικά αποτελέσματα των ατόμων. Με τον όρο κοινωνικό κεφάλαιο νοείται η κοινωνική δικτύωση βασισμένη σε κοινούς κανόνες και αξίες που διευκολύνει τη συνεργασία στο πλαίσιο ή μεταξύ των ομάδων (βλ. Côté and Healy, 2001). Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι φτωχοί γονείς δεν διαθέτουν μια τέτοια δικτύωση, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους π.χ. κατά τη διαδικασία εύρεσης εργασίας (βλ. d' Addio, 2007).[23]

τη μη ύπαρξη πιστωτικών περιορισμών στην οικονομία, κατά συνέπεια μπορεί να λάβει οποιαδήποτε μορφή.

22. Η θεωρία της ταξικής διαστρωμάτωσης του Bourdieu αποδίδει πρωτεύουσα σημασία στις αισθητικές προδιαθέσεις που αναπτύσσουν τα άτομα μέσα από την εγκόλπωση συμβολικών αγαθών ως αποτέλεσμα της κοινωνικής καταγωγής. Οι αισθητικές προδιαθέσεις συνθέτουν το πολιτισμικό κεφάλαιο που οριοθετεί τη θέση του ατόμου στον κοινωνικό χώρο, ενώ ευρύτερα χαράσσει τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των κοινωνικών τάξεων στις μοντέρνες κοινωνίες. Κατά τον Bourdieu, το πολιτισμικό κεφάλαιο υπερέχει έναντι του οικονομικού και του κοινωνικού κεφαλαίου που αναπτύσσονται μέσα στο χρόνο πάντοτε σε εξαρτησιακή αλληλεπίδραση με τις αισθητικές προδιαθέσεις των ατόμων. Η άποψη αυτή υπονοεί ότι οι δημόσιες παρεμβάσεις που στοχεύουν στην καλλιέργεια του habitus των παιδιών στο πρώτο και πιο βασικό στάδιο της ζωής μπορούν να παίξουν καταλυτικό ρόλο στη μείωση της επιρροής της κοινωνικής καταγωγής κι άρα να συμβάλουν στην ενίσχυση των ευκαιριών ζωής για τα άτομα που προέρχονται από τα χαμηλά στρώματα της κοινωνικής πυραμίδας.

23. Επιπλέον, ο Borjas (1992, 1997) χρησιμοποιεί την έννοια του «εθνοτικού κεφαλαίου» (ethnic capital) αναφερόμενος σε εθνοτικές διαφορές που μπορεί να αναπαρά-

Μια τέταρτη ομάδα μελετών διερευνά το φαινόμενο της αναπαραγωγής της φτώχειας στο χρόνο και της διαγενεακής της μεταβίβασης ως ενδημικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων καπιταλιστικών οικονομιών ή/και ως αποτέλεσμα των διαδικασιών της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ο νομπελίστας Myrdal (1963) διατυπώνει την άποψη ότι η συσσωρευμένη μειονεξία της underclass οφείλεται σε παράγοντες όπως η διαρθρωτική ανεργία, η έλλειψη αναδιανεμητικών πολιτικών και οι θεσμικές και κοινωνικές διακρίσεις. Ο Wilson (1987) δίνει έμφαση στις πολιτικές συγκράτησης των μισθολογικών αυξήσεων και τη διαδικασία αποβιομηχάνισης στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Η Hariss-White (2005) εστιάζει το ενδιαφέρον της στην καπιταλιστική συσσώρευση που χαρακτηρίζει τον ανεπτυγμένο κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες και σπρώχνει στο περιθώριο άτομα και ομάδες που δεν είναι σε θέση να διαπραγματευτούν την εργασιακή τους δύναμη στο πλαίσιο της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς. Επιπλέον, η Bird (2007) υποστηρίζει ότι δομικοί παράγοντες, όπως η κοινωνική ειρήνη, η κοινωνική τάξη, η κουλτούρα και η θρησκεία, παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας. Τέλος, ορισμένοι συγγραφείς τονίζουν τη σημασία των κοινωνικών αξιών και πρακτικών, όπως οι διαδικασίες συλλογικής ευθύνης για την κοινωνική ευημερία, οι σχέσεις εξουσίας, οι κοινωνικές διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις κ.ο.κ. (βλ. Esping-Andersen, 1990· Boyden et al., 1998· Morrow, 1999· Harper et al., 2003).[24] Τα τελευταία χρόνια υποστηρίζεται ολοένα και πιο έντονα ότι η όξυνση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων και η μείωση των διαγενεακών ροών από τα χαμηλά στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια οφείλονται στο πρότυπο οικονομικής μεγέθυνσης που κυριαρχεί παγκοσμίως τις δύο τελευταίες δεκαετίες (βλ. Duncan et al., 1993· Danziger and Gottschalk, 1995). Οι κριτικές προσεγγίσεις του μοντέλου καπιταλιστικής ανά-

γονται μεταξύ των γενεών, εξαιτίας της γεωγραφικής συγκέντρωσης εθνοτικών ομάδων σε υποβαθμισμένους θύλακες. Ο Borjas διαπιστώνει ότι τα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα των παιδιών εξαρτώνται όχι μόνο από τις γονεϊκές επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, αλλά και από το εθνοτικό περιβάλλον –ή αλλιώς το «εθνοτικό κεφάλαιο»– εντός του οποίου οι γονείς πραγματοποιούν αυτές τις επενδύσεις.

24. Επιπλέον, θα μπορούσε κανείς να εστιάσει την προσοχή στο ρόλο της overclass (sic) που επιδιώκει συστηματικά την αυτοπεριθωριοποίηση και την αποφυγή συμμετοχής σε πρακτικές αναδιανομής που μπορούν να συμβάλουν στο μετριασμό της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας μεταξύ της underclass.

πτυξης αντλούν επιχειρήματα από συγκεκριμένες εμπειρικές αναλύσεις που υποστηρίζουν ότι η οικονομική μεγέθυνση και η φτώχεια ακολουθούν παράλληλη πορεία.[25] Για παράδειγμα, πρόσφατη έρευνα του OECD (2008) διαπιστώνει άνιση κατανομή των ωφελειών της οικονομικής μεγέθυνσης και καταγράφει αύξηση της φτώχειας και των ανισοτήτων τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Η έρευνα υποστηρίζει ότι ένας από τους κύριους λόγους που οδήγησαν στην αύξηση της φτώχειας είναι οι αλλαγές στην αγορά εργασίας. Ο αντίκτυπος της αγοράς εργασίας στο πεδίο της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης εμπειρικής διερεύνησης. Ωστόσο, οι διαθέσιμες έρευνες διαπιστώνουν ότι οι συνθήκες της αγοράς εργασίας ασκούν σημαντική επίδραση στα επιτεύγματα των ατόμων (βλ. Corcoran and Adams, 1993, 1994). Επιπλέον, αρκετές μελέτες τονίζουν και τη σημασία των συνθηκών της γειτονιάς στην οποία ζουν τα άτομα για την ερμηνεία του φαινομένου αναπαραγωγής της φτώχειας μέσα στο χρόνο (βλ. Brooks-Gunn et al., 1997a, 1997b).[26] Ωστόσο, εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι η γειτονιά συνδέεται με φθίνοντα ατομικά αποτελέσματα κυρίως στις ΗΠΑ (βλ. Rosenbaum, 1991· Keels et al., 2005), ενώ αντίθετα εκτός ΗΠΑ τα εμπειρικά στοιχεία δείχνουν ότι η γειτονιά εξηγεί πολύ μικρότερο μέρος της διακύμανσης των ατομικών αποτελεσμάτων [βλ. ενδεικτικά Oreopoulos (2003) για τον Καναδά, Rauum et al. (2005) για τη Νορβηγία, Brännström (2005) για τη Σουηδία].

25. Μια κριτική επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας βλ. Παπαθεοδώρου κ.ά. (2010). Βλ. επίσης Δαφέρμος και Παπαθεδώρου (2010) για μια εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της οικονομικής μεγέθυνσης και των φαινομένων της φτώχειας και της ανισότητας στις χώρες της ΕΕ.

26. Έναυσμα στο διάλογο σχετικά με την επίδραση της γειτονιάς στα μελλοντικά αποτελέσματα των ατόμων αποτέλεσε η διαπίστωση του Wilson (1987) ότι το να μεγαλώνεις σε φτωχή γειτονιά μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση. Η ιδέα αυτή βρίσκεται στο επίκεντρο του έργου των Jencks and Mayer (1990) που πρότειναν έξι θεωρητικά εργαλεία για την επίδραση της γειτονιάς στα ατομικά επιτεύγματα: α) τη θεωρία της συλλογικής κοινωνικοποίησης, β) τη θεωρία της κοινωνικής απομόνωσης, γ) τη θεωρία της επιδημίας, δ) τη θεωρία του ανταγωνισμού, ε) τη θεωρία της σχετικής αποστέρησης και στ) τη θεωρία των θεσμικών πόρων (βλ. επίσης Vartanian and Buck, 2005).

3. Επισκόπηση εμπειρικών ερευνών

Οι περισσότερες εμπειρικές έρευνες συμφωνούν ότι το να μεγαλώνει κανείς σε φτωχή οικογένεια αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα να βρεθεί κάτω από το όριο της φτώχειας κάποια στιγμή στην ενήλικη ζωή (βλ. Corcoran, 1995· Corcoran and Adams, 1997· Airio et al., 2004· Blanden and Gregg, 2004· Musick and Mare, 2004· Blanden, 2006· Blanden and Gibbons, 2006). Ωστόσο, οι έρευνες αυτές διαφοροποιούνται ως προς το βαθμό επίδρασης της παιδικής ή εφηβικής φτώχειας στη μελλοντική φτώχεια όταν γίνεται στατιστικός έλεγχος για παρατηρήσιμη ετερογένεια. Για παράδειγμα, οι Corcoran and Adams (1997) καταγράφουν στατιστικά σημαντική επίδραση της παιδικής φτώχειας στα μελλοντικά αποτελέσματα των ατόμων, ακόμη και μετά τον στατιστικό έλεγχο μιας σειράς μεταβλητών πρόβλεψης (π.χ. η εκπαίδευση, η γειτονιά, το φύλλο του υπεύθυνου του νοικοκυριού). Αντίθετα, οι Blanden and Gregg (2004) και Blanden and Gibbons (2006), όταν ελέγχουν για εξωγενείς παράγοντες, διαπιστώνουν ότι η διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας είναι στατιστικά σημαντική μόνο για τα άτομα που μεγάλωσαν σε φτωχές οικογένειες τη δεκαετία του 1980 και όχι για τα άτομα που μεγάλωσαν σε φτωχές οικογένειες τη δεκαετία του 1970.[27] Ο Papatheodorou (1997) εξετάζει την επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο που αντιμετωπίζουν οι ενήλικες στην Ελλάδα να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας. Χρησιμοποιώντας ως μεταβλητές του γονεϊκού υποβάθρου το επάγγελμα και την εκπαίδευση, συμπεραίνει ότι ο κίνδυνος της φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι ενήλικες

27. Η εντονότερη διαγενεακή συσχέτιση της φτώχειας για την ηλικιακή ομάδα που μεγάλωσε τη δεκαετία του 1980 φαίνεται να συνδέεται με τη μεταρρύθμιση του βρετανικού κοινωνικού κράτους που οδήγησε στον δραστικό περιορισμό των αναδιανεμητικών πολιτικών και την αυξανόμενη έμφαση στο ρόλο της απασχόλησης και της εκπαίδευση στην άντληση εισοδημάτων (βλ. Blanden and Gibbons, 2006· Blanden and Gregg, 2004).

συνδέεται άμεσα με το γονεϊκό επάγγελμα και έμμεσα με τη γονεϊκή εκπαίδευση μέσω της επίδρασης που η τελευταία έχει στην εκπαίδευση των παιδιών.[28]

Ορισμένες εμπειρικές έρευνες εξετάζουν τον αντίκτυπο της παιδικής φτώχειας στα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων, σε θέματα κυρίως εκπαίδευσης, απασχόλησης και εισοδήματος ή μισθολογικών απολαβών. Οι έρευνες αυτές διαπιστώνουν μια έντονη αρνητική σχέση μεταξύ παιδικής φτώχειας και μελλοντικών επιτευγμάτων (βλ. Haveman and Wolfe, 1994· Haveman et al., 1997· Teachman et al., 1997· Ermisch et al., 2001). Επιπλέον, οι έρευνες αυτές διαπιστώνουν ότι τα μελλοντικά επιτεύγματα επηρεάζονται σημαντικά και από τη διάρκεια που βιώνουν τα άτομα τη φτώχεια κατά την παιδική τους ηλικία (βλ. Haveman et al., 1997· Teachman et al., 1997). Παρομοίως, εμπειρικές έρευνες που εξετάζουν την επίδραση του γονεϊκού εισοδήματος στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών διαπιστώνουν μια μέτρια έως πολύ έντονη θετική σχέση μεταξύ γονεϊκού εισοδήματος και μελλοντικών επιτευγμάτων (βλ. Axinn et al., 1997· Peters, 1992· Corcoran and Adams, 1994· Duncan et al., 1998· Duncan and Brooks-Gunn, 1997· Guo and Harris, 2000· Mayer, 1997· Peters, 1992· Peters and Mullis, 1997· Shea, 2000· Smith et al., 1997).[29]

Κάποιες εμπειρικές έρευνες επιχειρούν να ελέγξουν τη μη παρατηρήσιμη ετερογένεια εξετάζοντας την επίδραση σε βιολογικά και υιοθετημένα παιδιά. Για παράδειγμα, ο Sacerdote (2002) διαπιστώνει ότι το εισόδημα των γονέων ασκεί θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση στα επιτεύγματα των βιολογικών παιδιών και θετική αλλά στατιστικά μη σημαντική επίδραση στα επιτεύγματα των υιοθετημένων παιδιών. Παρομοίως, οι Björklund et al. (2004) καταγράφουν θετική και στατιστικά σημαντική επίδραση του γονεϊκού εισοδήματος στα επιτεύγματα τόσο των βιολογικών όσο και των υιοθετημένων παιδιών, αλλά διαπιστώνουν ότι η επίδραση αυτή είναι σημαντικά χαμηλότερη στα υιοθετημένα απ' ό,τι στα βιολογικά παιδιά. Επιπλέον, οι Shea (2000) και Mayer (2002) κάνουν χρήση εργαλειακών μεταβλητών (instrumental variables) για να συλλάβουν την

28. Βλ. επίσης Papatheodorou and Piachaud (1998).

29. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν ορισμένοι ερευνητές, ο βαθμός επίδρασης του γονεϊκού εισοδήματος τείνει να μετριάζεται όταν επιχειρείται στατιστικός έλεγχος για παρατηρήσιμη ετερογένεια (βλ. Blanden and Gibbons, 2006· Jenkins and Siedler, 2007b· Mayer, 2002).

ενδογένεια του γονεϊκού εισοδήματος και διαπιστώνουν ότι το γονεϊκό εισόδημα δεν ασκεί στατιστικά σημαντική επίδραση στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Τα ευρήματα αυτά έρχονται να ενισχύσουν την άποψη ότι υπάρχουν μη παρατηρήσιμοι εξωγενείς παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά τη σχέση μεταξύ οικογενειακού εισοδήματος και μελλοντικών επιτευγμάτων.

Ορισμένες εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν ότι η επίδραση του γονεϊκού εισοδήματος στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών ακολουθεί μη γραμμικά πρότυπα, δεδομένου ότι οι αυξήσεις του γονεϊκού εισοδήματος συνδέονται με περισσότερο θετικά αποτελέσματα για τα παιδιά φτωχών οικογενειών παρά για τα παιδιά περισσότερο εύπορων οικογενειών (βλ. Dearing et al., 2001· Duncan and Brooks-Gunn, 1997· Duncan et al., 1998· Mayer, 2002). Επιπλέον, η επίδραση του γονεϊκού εισοδήματος εμφανίζεται να είναι εντονότερη για τα παιδιά πολύ μικρής ηλικίας (0 έως 5 ετών), γεγονός που επιβεβαιώνει ότι η έλλειψη πόρων κατά την πρώιμη παιδική ηλικία μπορεί να έχει δυσμενείς επιπτώσεις στη γνωστική ανάπτυξη του ατόμου (βλ. Duncan et al., 1998· Levy and Duncan, 2001).

Από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εμπειρικές έρευνες που εξετάζουν εάν το εισόδημα που προέρχεται από κοινωνικές παροχές επηρεάζει αρνητικά τα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Οι έρευνες αυτές υποστηρίζουν ότι, τουλάχιστον για τις αγγλοσαξονικές χώρες, κάτι τέτοιο ισχύει ακόμη και μετά τον στατιστικό έλεγχο του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος.[30] Ωστόσο, το εισόδημα από την κοινωνική προστασία αυξάνει το οικογενειακό εισόδημα και κατά συνέπεια τις πιθανότητες μελλοντικής επιτυχίας των παιδιών, οπότε η αρνητική επίδραση θα πρέπει να αναζητηθεί σε άλλους μη παρατηρήσιμους παράγοντες. Πράγματι, η Mayer (2002) διαπιστώνει ότι ο στατιστικός έλεγχος μη παρατηρήσιμων γονεϊκών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τη λήψη κοινωνικών παροχών οδηγεί σε σημαντική μείωση της αρνητικής επίδρασης του εισοδήματος από κοινωνικές παροχές στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η αρνητική αυτή επίδραση του εισοδήματος από κοινωνικές παροχές οφείλεται μάλλον στο ότι ορισμένοι γονείς είναι πιο επιρρεπείς στη λήψη προνοιακών παροχών από άλλους

30. Βλ. Corak (2006), Corcoran et al. (1992), Corcoran and Adams (1993), Haveman and Wolfe (1994), Hill and O' Neill (1994), Hill and Ponza (1983), Lefebvre and Merrigan (1998), McLanahan (1985), Peters and Mullis (1997).

παρά σε συμπεριφορές που αναπτύσσονται εξαιτίας της λήψης των παροχών αυτών. Επιπλέον, οι Causa et al. (2009) διαπιστώνουν ότι οι πολιτικές ενίσχυσης των εισοδημάτων αυξάνουν τη διαγενεακή κινητικότητα, μέσω της μείωσης της επιρροής της οικογενειακής καταγωγής στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Ωστόσο, οι συγγραφείς θεωρούν ότι οι πολιτικές αυτές είναι πιο πιθανό να προωθούν τη διαγενεακή κινητικότητα όταν ενθαρρύνουν τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, ενώ την ίδια στιγμή εξασφαλίζουν ένα ικανοποιητικό δίχτυ ασφάλειας κατά τη διαδικασία εύρεσης εργασίας.

4. Δεδομένα και μεθοδολογία

Το βασικό γραμμικό υπόδειγμα της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας παίρνει την ακόλουθη μορφή:

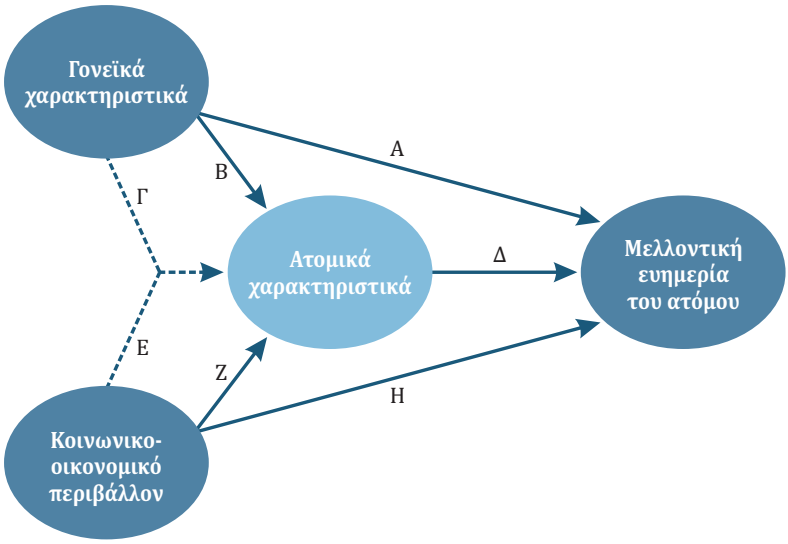
$$Y = \beta_0 + \Sigma\beta_{i(1,\ldots,k)}X_{i(1,\ldots,k)} + \Sigma\beta_{f(1,\ldots,n)}X_{f(1,\ldots,n)}X_{f(1,\ldots,n)} + \Sigma\beta_{s(1,\ldots,l)}X_{s(1,\ldots,l)} + Z,$$

όπου Y είναι ο κίνδυνος της φτώχειας των ενήλικων παιδιών, X_i οι μεταβλητές πρόβλεψης που αφορούν το άτομο, X_f οι μεταβλητές πρόβλεψης που αφορούν την οικογένεια, X_s οι μεταβλητές πρόβλεψης που αφορούν την κοινωνικοοικονομική δομή και Z η παράμετρος που συνοψίζει τις μη παρατηρήσιμες επιδράσεις που συνδέονται με το άτομο, την οικογένεια ή την κοινωνικοοικονομική δομή.[31]

Στο Διάγραμμα 1 σκιαγραφούνται οι δυνητικές αιτιώδεις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις που συντελούνται στο πλαίσιο της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας. Οι αιτιώδεις διαδρομές της μελλοντικής ευημερίας του ατόμου είναι τόσο άμεσες όσο και έμμεσες: οι γονεϊκές επιλογές και το ευρύτερο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον μπορούν α) να επιδράσουν στη διαμόρφωση του επιπέδου ευημερίας του ατόμου με άμεσο τρόπο (επίδραση Α και Η), β) να επιδράσουν στη διαμόρφωση των ατομικών χαρακτηριστικών που καθορίζουν τη μελλοντική ευημερία [επίδραση Β(Δ) και Ζ(Δ)] και γ) να μεταβάλουν την ένταση της σχέσης μεταξύ ατομικών χαρακτηριστικών και μελλοντικής ευημερίας [επί-

31. Το υπόδειγμα αυτό βασίζεται στην υπόθεση της μη συσχέτισης των παρατηρήσιμων και μη παρατηρήσιμων επιδράσεων για την παραγωγή αμερόληπτων συντελεστών. Αν η υπόθεση αυτή παραβιάζεται, τότε καθίσταται αναγκαία η προσαρμογή του στατιστικού υποδείγματος με παραμετρικές ή μη παραμετρικές τεχνικές, αν και καμιά δεν εγγυάται την πλήρη αμεροληψία των εκτιμήσεων (για μια επισκόπηση των τεχνικών αυτών βλ. Jenkins and Siedler, 2007a). Η επιλογή της τεχνικής για τη διόρθωση του στατιστικού υποδείγματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη φύση των διαθέσιμων μικροδεδομένων.

Διάγραμμα 1: Αιτιώδες (causal) μοντέλο της μελλοντικής ευημερίας του ατόμου

δραση Γ(Δ) και Ε(Δ)].[32] Το άνω τμήμα του Διαγράμματος 1 αφορά τις σχεσιακές διεργασίες ευημερίας που συντελούνται στο πλαίσιο της οικογένειας ή του νοικοκυριού. Η εμπειρική διερεύνηση των επιδράσεων Α, Β(Δ) και Γ(Δ) θα αποτελέσει το βασικό αντικείμενο της αναλυτικής ενότητας της παρούσας έρευνας.[33]

Το γραμμικό υπόδειγμα που θα χρησιμοποιηθεί στην εμπειρική ανάλυση δεν περιλαμβάνει την παράμετρο Z που αφορά τις μη παρατηρήσιμες επιδράσεις, διότι η ανάλυση ενδιαφέρεται να προσδιορίσει περισσότερο το εάν και με ποιο τρόπο, και λιγότερο το σε ποιο βαθμό, η οικογενειακή προέλευση επηρεάζει τον

32. Οι επιδράσεις αυτές εκδηλώνονται με διάφορους τρόπους που μπορεί να περιλαμβάνουν τη διάθεση εισοδήματος, την παροχή παιδικής φροντίδας, την παροχή υγειονομικής περίθαλψης, την επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, την ενσωμάτωση σε κοινωνικά δίκτυα, την εμπέδωση πολιτισμικών κανόνων/αξιών και κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών, τη μεταβίβαση ικανοτήτων και χαρακτηριστικών της προσωπικότητας κ.ο.κ.

33. Στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης δεν θα επιχειρηθεί ο στατιστικός έλεγχος των παρατηρήσιμων και μη παρατηρήσιμων επιδράσεων του θεσμικού περιβάλλοντος (π.χ. που αφορούν το κοινωνικό κράτος, την αγορά εργασίας, την οικονομία) στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών. Ενδεχομένως αυτό να αποτελέσει αντικείμενο μιας μελλοντικής έρευνας.

κίνδυνο της φτώχειας των παιδιών όταν γίνουν ενήλικες σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες.[34] Στην εμπειρική ανάλυση θα αξιοποιηθούν τα μικροδεδομένα που περιέχονται στη διαγενεακή ενότητα της έρευνας EU-SILC που πραγματοποιήθηκε το 2005 (και αναφέρεται σε εισοδήματα του 2004).[35] Η ενότητα περιέχει αναδρομικές πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά της οικογενειακής προέλευσης των ερωτώμενων με περίοδο αναφοράς την ηλικία των 12-16 ετών. Οι αναδρομικές αυτές πληροφορίες αφορούν την ηλικία, την εκπαίδευση και το επάγγελμα των γονέων, τη σύνθεση της οικογένειας και τις συνθήκες οικονομικής δυσχέρειας της οικογένειας[36] (βλ. Eurostat, 2005). Η ενότητα δεν περιέχει πληροφορίες για το εισόδημα των γονέων, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να γίνουν εκτιμήσεις της επίδρασης του γονεϊκού εισοδήματος στα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών. Παρ' όλα αυτά, οι μεταβλητές της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος των γονέων μπορούν να χρησιμοποιηθούν ικανοποιητικά ως προσεγγιστικές μεταβλητές του μόνιμου εισοδήματος των γονέων (βλ. Solon, 2002· Corak, 2006).

Η εμπειρική ανάλυση θα στηριχθεί στην εφαρμογή γενικευμένων γραμμικών μοντέλων (generalized linear models) και γενικών λογαριθμογραμμικών μοντέλων (general log-linear models).[37] Ως εξαρτημένη μεταβλητή θα χρησιμοποιηθεί ο κίνδυνος της φτώχειας. Για τον υπολογισμό του κινδύνου της φτώχειας υιοθετείται η ευρέως χρησιμοποιούμενη (ιδιαίτερα στην ΕΕ) γραμμή φτώχειας του

34. Ο κίνδυνος των παιδιών να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας στην ενήλικη ζωή μπορεί να εξαρτάται και από επιδράσεις που δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες ή μετρήσιμες (βλ. παράμετρος Z του στατιστικού υποδείγματος). Οι μη παρατηρήσιμες επιδράσεις είναι πολύ πιθανό να συσχετίζονται με τις παρατηρήσιμες επιδράσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση στην ικανότητα πρόβλεψης του στατιστικού υποδείγματος. Για παράδειγμα, η μεταβλητή της εκπαίδευσης των παιδιών μπορεί να λειτουργεί ενδογενώς, συνδεόμενη με μη παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν τον κίνδυνο της φτώχειας όπως οι κοινωνικοί κανόνες και αξίες, οι γονεϊκές αντιλήψεις και φιλοδοξίες, οι ατομικές προδιαθέσεις και ικανότητες κ.ο.κ.

35. Η εμπειρική ανάλυση βασίστηκε σε επεξεργασία μικρο-δεδομένων από τους συγγραφείς, που έγινε στο πλαίσιο της συνεργασίας του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ με το Διεθνές Διδακτορικό Πρόγραμμα UADPhilEcon του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

36. Η μεταβλητή της οικονομικής δυσχέρειας της οικογένειας δεν είναι διαθέσιμη για την Ελλάδα.

37. Βλ. Agresti (2002), Gilbert (1993) και Hardin and Hilbe (2001).

60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος.[38] Ως ανεξάρτητες μεταβλητές θα χρησιμοποιηθούν το επάγγελμα του πατέρα, ο τύπος της οικογένειας, ο αριθμός των αδερφών, το επάγγελμα των παιδιών, η ηλικία των παιδιών, η υπηκοότητα και ο τόπος κατοικίας.[39] Η κωδικοποίηση των μεταβλητών ενδιαφέροντος έχει ως εξής:

- κίνδυνος της φτώχειας (μη φτωχός/φτωχός),
- επάγγελμα του πατέρα (υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία, χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία, εξειδικευμένη/ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία)[40],
- τύπος οικογένειας (πυρηνική/μη πυρηνική οικογένεια)[41],
- αριθμός αδερφών[42],
- επάγγελμα των παιδιών (υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία, χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία, εξειδικευμένη/ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία),
- εκπαίδευση των παιδιών (χαμηλή, υψηλή)[43],

---

38. Για τη στάθμιση των εισοδημάτων των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση χρησιμοποιήθηκε η τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του OECD σύμφωνα με την οποία το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικας με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Για μια συγκριτική ανάλυση του κινδύνου φτώχειας μεταξύ χωρών και καθεστώτων ευημερίας στην ΕΕ, βλ. Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010).

39. Οι μεταβλητές της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος των μητέρων δεν θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση διότι, όπως έχουν δείξει οι Papatheodorou and Piachaud (1998) η επίδραση συγκεκριμένου χαρακτηριστικού του ενός γονέα συχνά αντανακλά την αθροιστική επίδραση που έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και των δύο γονέων. Στις περισσότερες περιπτώσεις η εκπαίδευση του πατέρα εμφανίζεται να είναι στο ίδιο ή σε υψηλότερο επίπεδο από την εκπαίδευση της μητέρας.

40. Η κατηγοριοποίηση αυτή που προτάθηκε από τους Maitre and Whelan (2008) επιτρέπει τη διάταξη του επαγγέλματος των πατέρων με βάση το κύρος και την αποζημίωση.

41. Ως πυρηνική οικογένεια νοείται η τυπική οικογένεια με δύο γονείς και παιδιά που ζουν στο ίδιο σπίτι.

42. Η μεταβλητή αυτή θα χρησιμοποιηθεί στην αρχική αριθμητική μορφή, γιατί η σχέση της με τον κίνδυνο της φτώχειας είναι κατά προσέγγιση γραμμική σε όλες τις χώρες.

43. Η κατηγορία «χαμηλή» περιλαμβάνει την πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και τη μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ η κατηγορία υψηλή περιλαμβάνει την πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

- ηλικία των παιδιών[44],
- υπηκοότητα (ημεδαπή/αλλοδαπή),
- περιοχή κατοικίας (πυκνοκατοικημένη/αραιοκατοικημένη).

Οι ευρωπαϊκές χώρες που επιλέχθηκαν στη συγκριτική διερεύνηση είναι η Γαλλία, η Ελλάδα, η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο που θεωρούνται αντιπροσωπευτικές των τεσσάρων προτύπων κοινωνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση σύμφωνα με την τυπολογία του Esping-Andersen (1990) και τη σχετική συζήτηση για το προνοιακό καθεστώς των χωρών της νότιας Ευρώπης (βλ. Leibfried, 1993· Ferrera, 2000).[45] Έτσι, η Γαλλία αντιπροσωπεύει το συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος, η Δανία το σοσιαλδημοκρατικό, το Ηνωμένο Βασίλειο το φιλελεύθερο και η Ελλάδα το νοτιοευρωπαϊκό, που σύμφωνα με ορισμένους μελετητές αποτελεί ένα ιδιότυπο μοντέλο κοινωνικής προστασίας. Η επιλογή των χωρών αυτών βοηθάει στη διερεύνηση του βαθμού στον οποίο οι συστηματικές διαφορές ως προς την επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας των ενηλίκων παιδιών μπορούν να αναχθούν στον διαφορετικό τρόπο συγκρότησης και ανάπτυξης των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Δίνεται έτσι η δυνατότητα να αξιολογηθεί η επίδραση των διαφορετικών θεσμών και προτύπων κοινωνικής προστασίας στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που αφορούν τη διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας.

44. Η μεταβλητή αυτή θα χρησιμοποιηθεί στην αρχική αριθμητική μορφή για τον ίδιο λόγο όπως παραπάνω.

45. Βλ. επίσης Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

5. Εμπειρική ανάλυση

Βασικές πληροφορίες για το δείγμα και τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στην εμπειρική ανάλυση παρατίθενται στο Παράρτημα (βλ. Πίνακα Π1).[46] Για τις ανάγκες της ανάλυσης έγινε ευρύτερη κατηγοριοποίηση των περισσότερων μεταβλητών, έτσι ώστε να εξασφαλιστούν οι θεωρητικές υποθέσεις της στατιστικής ανάλυσης. Η κατηγοριοποίηση έγινε με τρόπο που να μη συνοδεύεται από ουσιαστική απώλεια πληροφορίας. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε ενδεικτικά ο έλεγχος Wald. Παρ' όλα αυτά, η διαγενεακή ενότητα της έρευνας EU-SILC του 2005 στερείται επαρκούς ή ακριβούς πληροφορίας για ορισμένες βασικές μεταβλητές λόγω της αναδρομικής φύσης των ερωτήσεων, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένας ορισμένος βαθμός μεροληψίας των μικροδεδομένων. Γι' αυτό το λόγο γίνεται προσαρμογή των τυπικών σφαλμάτων στο πλαίσιο των στατιστικών υποδειγμάτων (με τη χρήση μεθόδων robust).

Η εμπειρική ανάλυση εξετάζει την επίδραση που έχουν οι μεταβλητές της οικογενειακής προέλευσης $\chi_{f(1,\ldots,n)}$ στην πιθανότητα $p = p(\chi)$ ή αλλιώς τον κίνδυνο της φτώχειας, όταν τα παιδιά γίνουν ενήλικες πριν και μετά τον στατιστικό έλεγχο μιας σειράς ατομικών μεταβλητών $\chi_{i(1,\ldots,k)}$. Στην ανάλυση επιλέγεται ένα μοντέλο γενικευμένης διωνυμικής παλινδρόμησης που περιλαμβάνει ως εξαρτημένη μεταβλητή τη δυαδική μεταβλητή μη φτωχός/φτωχός, όπου η τιμή 0 αντιπροσω-

46. Αναφορικά με τον κίνδυνο φτώχειας, η Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο εμφανίζουν υψηλά ποσοστά φτώχειας. Αντίθετα, ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά φτώχειας εμφανίζει η Δανία και ακολουθεί η Γαλλία. Σε γενικές γραμμές, στην ΕΕ οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος εμφανίζονται ιδιαίτερα αποτελεσματικές στην καταπολέμηση της φτώχειας και ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς. Υψηλά ποσοστά φτώχειας εμφανίζουν οι χώρες της νότιας Ευρώπης και οι χώρες με φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος (βλ. αναλυτικά Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010· Παπαθεοδώρου κ.ά., 2008· Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου, 2004, 2005).

πεύει τη «θετική έκβαση» (μη φτωχός) με πιθανότητα $p(y = 0) = 1 - p$ και η τιμή 1 αντιπροσωπεύει την «αρνητική έκβαση» (φτωχός) με πιθανότητα $p(y = 1) = p$.[47] Εξαιτίας της συγκέντρωσης της πλειονότητας των παρατηρήσεων στην κατηγορία μη φτωχός που συνεπάγεται τη λοξή-προς-τα-αριστερά καμπύλη μεταξύ της πιθανότητας p και του γραμμικού προσδιοριστή n, το μοντέλο γενικευμένης διωνυμικής παλινδρόμησης μπορεί να συνοψιστεί ως:

$$-\log[-\log(p)] = \beta_0 + \Sigma\beta_{f(1,\ldots,n)}\chi_{f(1,\ldots,n)} + \Sigma\beta_{i(1,\ldots,k)}\chi_{i(1,\ldots,k)} + \varepsilon\,,$$

όπου p η πιθανότητα (ή ο κίνδυνος) της φτώχειας, χ_f η ομάδα των γονεϊκών μεταβλητών, χ_i η ομάδα των ατομικών μεταβλητών και ε το σφάλμα.

Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τα ευρήματα από την παλινδρόμηση του κινδύνου της φτώχειας στις γονεϊκές μεταβλητές πριν τον στατιστικό έλεγχο των ατομικών μεταβλητών για τις επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Για λόγους ευκολότερης ερμηνείας των εκτιμητών των ανεξάρτητων μεταβλητών, ο Πίνακας 1 περιέχει τα εκθετικά των συντελεστών β που αντιπροσωπεύουν λόγους του κινδύνου της φτώχειας (poverty risk ratios). Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση παλινδρόμησης είναι ότι η οικογενειακή προέλευση συνδέεται με διάφορους τρόπους με τον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών σε όλες τις χώρες. Ωστόσο, μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση ανάμεσα στον κίνδυνο της φτώχειας του ατόμου και την επαγγελματική κατάσταση του πατέρα, διότι η τελευταία αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική μεταβλητή της οικονομικής κατάστασης (ή του επιπέδου διαβίωσης) της οικογένειας (βλ. Erikson and Goldthorpe, 2002). Το επάγγελμα του πατέρα βρέθηκε να έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών στη Γαλλία, την Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο. Αντίθετα, το επάγγελμα του πατέρα δεν φαίνεται να ασκεί καμιά άμεση στατιστικά σημαντική επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών στη Δανία. Το εύρημα αυτό παρέχει σαφείς ενδείξεις για τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα του σοσιαλδημοκρατικού κα-

47. Η παρούσα ανάλυση υιοθετεί την αντίστροφη κωδικοποίηση της «θετικής έκβασης» και της «αρνητικής έκβασης» σε σχέση με την τυπική κωδικοποίηση των γενικευμένων γραμμικών μοντέλων για λόγους που σχετίζονται με τη δυνατότητα ερμηνείας των μοντέλων γενικευμένης διωνυμικής παλινδρόμησης με βάση λόγους κινδύνου (risk ratios).

Πίνακας 1: Η επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας των ατόμων

Κίνδυνος φτώχειας	Γαλλία	Δανία	Ελλάδα	Ηνωμένο Βασίλειο
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	0,923*** (0,028) [0,869, 0,981]	0,977 (0,058) [0,919, 1,035]	0,775*** (0,037) [0,705, 0,852]	0,720*** (0,037) [0,650, 0,797]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	0,939 (0,047) [0,851, 1,037]	0,887 (0,083) [0,737, 1,068]	0,772*** (0,044) [0,690, 0,864]	0,850*** (0,034) [0,785, 0,921]
Μη πυρηνική οικογένεια	1,119*** (0,049) [1,027, 1,220]	1,250*** (0,087) [1,090, 1,434]	0,936 (0,153) [0,678, 1,291]	1,046 (0,053) [0,947, 1,156]
Αριθμός αδερφών	1,082*** (0,006) [1,070, 1,095]	1,018 (0,016) [0,986, 1,052]	1,098*** (0,011) [1,075, 1,121]	1,052*** (0,012) [1,027, 1,077]
N	6590	3744	5506	5092

Πηγή: Επεξεργασία των μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC του 2005

Σημειώσεις: Στον πίνακα παρατίθενται εκθετοποιημένοι συντελεστές β. Σε παρένθεση παρατίθενται εύρωστα τυπικά σφάλματα. Στις παλινδρομήσεις δεν συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων.

**** p<0,01, ** p<0,05, *p<0,10*

θεστώτος ευημερίας στον περιορισμό της επίδρασης της οικογενειακής προέλευσης για τα μελλοντικά αποτελέσματα των παιδιών.

Ωστόσο, η παραπάνω ανάλυση προσφέρει μια μερική εικόνα για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της φτώχειας των ενήλικων παιδιών στο βαθμό που δεν έγινε στατιστικός έλεγχος της αιτιώδους επίδρασης χαρακτηριστικών του ατόμου ή του ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος. Μια εύλογη υπόθεση θα μπορούσε να είναι ότι τα γονεϊκά χαρακτηριστικά ενδεχομένως αλληλεπιδρούν με ατομικά χαρακτηριστικά ως προς την επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας [βλ. επίδραση Γ(Δ) στο Διάγραμμα 1]. Από στατιστική σκοπιά, και επειδή αναφερόμαστε σε κατηγορικές μεταβλητές, η υπόθεση της αλληλεπίδρασης μπορεί να διερευνηθεί με την εκτέλεση γενικών λογαριθμογραμμικών μοντέλων (general log-linear models) για τις επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες που εξετάζουν τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του κινδύνου της φτώχειας, του

Πίνακας 2: Λογαριθμογραμμική ανάλυση του κινδύνου της φτώχειας, του επαγγέλματος του πατέρα και του επαγγέλματος των παιδιών

Παράμετρος Λ	Γαλλία	Δανία	Ελλάδα	Ηνωμένο Βασίλειο
P	-1,759*** (0,050) [-1,857, -1,660]	-3,718*** (0,256) [-4,220, -3,216]	-1,064*** (0,055) [-0,946, -0,708]	-1,228*** (0,083) [-1,450, -1,127]
P*CO1	-1,705*** (0,108) [-1,917, -1,494]	-0,224 (0,323) [-0,856, 0,409]	-0,827*** (0,096) [-1,171, -0,956]	-0,742*** (0,083) [-0,905, -0,580]
P*CO2	-0,695*** (0,087) [-0,865, -0,525]	-0,382 (0,392) [-1,150, 0,387]	-1,730*** (0,159) [-2,047, -1,423]	-1,355*** (0,127) [-1,603, -1,107]
P*FO1	-0,123 (0,109) [-0,336, 0,090]	-0,151 (0,213) [-0,266, 0,417]	-0,067*** (0,134) [-0,195, 0,329]	-0,579*** (0,107) [-0,790, -0,369]
P*FO2	-0,024 (0,144) [-0,306, 0,257]	-0,646 (0,609) [-1,840, 0,548]	-0,482*** (0,174) [-0,824, -0,140]	-0,617*** (0,151) [-0,913, -0,322]
LR	10,287 (0,505)	5,830 (0,884)	3,221 (0,987)	4,127 (0,966)
N	7911	2851	4507	5025

Πηγή: Επεξεργασία των μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC του 2005

Σημειώσεις: P: Φτώχεια, CO1: Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (παιδιά), CO2: Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (παιδιά), FO1: Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας), FO2: Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας). Στις λογαριθμογραμμικές αναλύσεις δεν συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων.

**** p<0,01, ** p<0,05*

επαγγέλματος του πατέρα και του επαγγέλματος των παιδιών. Συνολικά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, τα πιο φειδωλά λογαριθμογραμμικά μοντέλα παίρνουν τη μορφή:

$\log\mu_{ik} = \alpha + \beta_i^{CO} + \beta_k^{FO}$ για την Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο,

$\log\mu_{ik} = \alpha + \beta_i^{CO}$ για τη Γαλλία και

$\log\mu_{ik} = \alpha$ για τη Δανία.

Βάσει των ευρημάτων αυτών, η υπόθεση της αλληλεπίδρασης των τριών παραγόντων, δηλαδή του κινδύνου της φτώχειας, του επαγγέλματος του πατέρα

Πίνακας 3: Η επίδραση του γονεϊκού στάτους στον κίνδυνο φτώχειας των ενήλικων παιδιών μετά τον στατιστικό έλεγχο των ατομικών χαρακτηριστικών

Κίνδυνος φτώχειας	Γαλλία	Δανία	Ελλάδα	Ηνωμένο Βασίλειο
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	0,880 (0,067) [0,749, 1,011]	0,850 (0,085) [0,684, 1,016]	0,886*** (0,021) [0,845, 0,927]	0,769*** (0,051) [0,675, 0,876]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	0,897 (0,056) [0,788, 1,006]	0,877 (0,088) [0,720, 1,069]	0,823*** (0,057) [0,718, 0,944]	0,876*** (0,043) [0,795, 0,966]
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (παιδί)	0,560*** (0,020) [0,521, 0,601]	0,871* (0,067) [0,740, 1,002]	0,510*** (0,027) [0,459, 0,567]	0,617*** (0,035) [0,551, 0,690]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (παιδί)	0,781*** (0,026) [0,730, 0,836]	0,921 (0,066) [0,799, 1,061]	0,646*** (0,030) [0,590, 0,708]	0,821*** (0,045) [0,736, 0,917]
Ηλικία (παιδί)	0,999 (0,001) [0,996, 1,001]	0,986*** (0,002) [0,981, 0,991]	1,000 (0,001) [0,996, 1,003]	1,008*** (0,002) [1,004, 1,012]
Υπηκοότητα (αλλοδαπή)	1,747*** (0,098) [1,565, 1,951]	1,281** (0,151) [1,016, 1,616]	1,583*** (0,137) [1,335, 1,887]	1,333** (0,151) [1,067, 1,666]
Περιοχή κατοικίας (αραιοκατοικημένη)	1,023 (0,038) [0,951, 1,100]	1,008 (0,050) [0,914, 1,112]	1,228*** (0,050) [1,134, 1,330]	1,102 (0,108) [0,909, 1,336]
N	5987	3639	4553	3815

Πηγή: Επεξεργασία των μικροδεδομένων της έρευνας EU-SILC του 2005

Σημειώσεις: Στον πίνακα παρατίθενται εκθετοποιημένοι συντελεστές β. Σε παρένθεση παρατίθενται εύρωστα τυπικά σφάλματα. Στις παλινδρομήσεις δεν συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων.

**** p<0,01, ** p<0,05*

και του επαγγέλματος των παιδιών, απορρίπτεται σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,05 για όλες τις χώρες.

Η λογαριθμογραμμική ανάλυση επιβεβαιώνει τη σχέση μεταξύ του επαγγέλματος του πατέρα και του κινδύνου της φτώχειας των παιδιών ανεξάρτητα από το επάγγελμα των παιδιών σε Γαλλία, Ελλάδα και Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, οι έλεγχοι συσχέτισης Spearman's ρ και Kendall's τ δείχνουν ότι υπάρχει μια

μέτρια συσχέτιση ανάμεσα στο επάγγελμα του πατέρα και το επάγγελμα των παιδιών σε όλες τις υπό εξέταση χώρες (βλ. Πίνακας Π2 στο Παράρτημα). Από στατιστική σκοπιά, ο έλεγχος της εγκυρότητας της υπόθεσης της παρατηρήσιμης ετερογένειας μπορεί να γίνει και με την εφαρμογή της γενικευμένης διωνυμικής παλινδρόμησης, όπως παρουσιάζεται προηγουμένως, συμπεριλαμβάνοντας μεταβλητές ελέγχου που αφορούν το άτομο αλλά και το κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου ζει.

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τις επιδράσεις της κάθε μεταβλητής, όπως αυτές εκτιμήθηκαν από την εφαρμογή του μοντέλου, όπου φαίνεται ότι η άμεση επίδραση του επαγγέλματος του πατέρα στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών παραμένει ακόμη και μετά τον στατιστικό έλεγχο των ατομικών μεταβλητών στην Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την υπόθεση της ετερογένειας για τις δύο χώρες. Αντίθετα, η επίδραση του επαγγέλματος του πατέρα εξαφανίζεται τελείως στη Γαλλία, κάτι που σημαίνει ότι η επίδραση που διαπιστώσαμε προηγουμένως (βλ. Πίνακας 1) ενδεχομένως να λαμβάνει χώρα μέσω της επίδρασης σε άλλα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως το επάγγελμα των παιδιών (βλ. επίδραση Β(Δ) του Διαγράμματος 1).

Όσον αφορά τη Δανία, το επάγγελμα του πατέρα εξακολουθεί να μην ασκεί καμιά επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών μετά τον στατιστικό έλεγχο των ατομικών μεταβλητών. Επιπλέον, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, το επάγγελμα των παιδιών προκύπτει ότι αποτελεί βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της φτώχειας σε όλες τις χώρες με εξαίρεση τη Δανία (τουλάχιστον σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,05). Η Δανία αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση εφόσον, όπως προκύπτει, ούτε η οικογενειακή προέλευση ούτε τα ατομικά επιτεύγματα που προσεγγίζονται με το επάγγελμα μπορούν να προβλέψουν τον κίνδυνο της φτώχειας. Το εύρημα αυτό αποτελεί ένδειξη ότι στη Δανία λειτουργούν διανεμητικοί μηχανισμοί με τους οποίους προστατεύεται το άτομο από τον κίνδυνο της φτώχειας ανεξαρτήτως οικογενειακής προέλευσης και ατομικών χαρακτηριστικών τουλάχιστον για τον γηγενή πληθυσμό.[48]

48. Η τελευταία παρατήρηση σχετίζεται με τη στατιστικά σημαντική επίδραση της υπηκοότητας, που σημαίνει ότι αν κάποιος είναι μετανάστης αντιμετωπίζει μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας απ' ό,τι ένας γηγενής κάτοικος.

Το γεγονός ότι το επάγγελμα των παιδιών είναι βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της φτώχειας σε Γαλλία, Ελλάδα και Ηνωμένο Βασίλειο ίσως σημαίνει ότι υπάρχει μια έμμεση σχέση της οικογενειακής προέλευσης με τον κίνδυνο της φτώχειας μέσω του επαγγέλματος των παιδιών. Συνεπώς, ένα τελευταίο ζήτημα που πρέπει να διερευνηθεί είναι το αν η οικογενειακή προέλευση επηρεάζει τα επαγγελματικά επιτεύγματα των παιδιών. Γι' αυτό το σκοπό θα γίνει χρήση ενός γενικευμένου διατεταγμένου μοντέλου (Generalized Ordered Model), το οποίο επιτρέπει στους συντελεστές των ανεξάρτητων μεταβλητών να μην παραμένουν σταθεροί στα διάφορα σημεία τομής $k = 1,...,m - 1$ μεταξύ των κατηγοριών της εξαρτημένης μεταβλητής. Η επιλογή του συγκεκριμένου μοντέλου δικαιολογείται από τον έλεγχο Brant, που δείχνει ότι η αναλογία των πιθανοτήτων που υποθέτει το καθιερωμένο διατεταγμένο μοντέλο (Proportional Odds Model) παραβιάζεται. Το γενικευμένο διατεταγμένο μοντέλο περιλαμβάνει ως εξαρτημένη μεταβλητή το επάγγελμα των παιδιών με τιμές 1=εξειδικευμένη ή ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία, 2=χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία και 3=υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία και πιθανότητες αντίστοιχα:

$p(y = 1) = F(-x_f\beta_1)$,

$p(y = 2) = F(-x_f\beta_2) - F(-x_f\beta_1)$ και

$p(y = 3) = 1 - F(-x_f\beta_2)$.

Το γενικευμένο διατεταγμένο μοντέλο μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

$$\log\left[-\log\left(\frac{p(y > k)}{p(y \leq k)}\right)\right] = x_f(1,...,n)\beta_k + E_c\beta_k + \varepsilon,$$

όπου p η πιθανότητα του επαγγέλματος των παιδιών στα σημεία τομής k, x_f η ομάδα των γονεϊκών συμμεταβλητών, E_c η εκπαίδευση των παιδιών, k τα σημεία τομής 1 και 2 και ε το σφάλμα.

Ο Πίνακας 4 δείχνει ότι η οικογενειακή προέλευση ασκεί στατιστικά σημαντική επίδραση στα επαγγελματικά επιτεύγματα των παιδιών σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, ακόμη και μετά τον στατιστικό έλεγχο ατομικών χαρακτηριστικών (εκπαίδευση των παιδιών). Δηλαδή, τα παιδιά έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να επιτύχουν υψηλά επαγγελματικά επιτεύγματα όταν οι πατέρες καταλαμβάνουν υψηλές θέσεις στην επαγγελματική ιεραρχία. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι το γονεϊκό στάτους μπορεί να συνδέεται με τον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων

Πίνακας 4: Η επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στο επάγγελμα των παιδιών

Εξειδικευμένη/ ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία	**Γαλλία**	**Δανία**	**Ελλάδα**	**Ηνωμένο Βασίλειο**
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	1,589*** (0,053) [1,488, 1,696]	1,435*** (0,071) [1,301, 1,583]	1,871*** (0,095) [1,693, 2,067]	1,647*** (0,083) [1,492, 1,820]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	1,460*** (0,074) [1,321, 1,614]	1,418*** (0,102) [1,230, 1,634]	1,721*** (0,110) [1,518, 1,952]	1,422*** (0,057) [1,314, 1,539]
Μη πυρηνική οικογένεια	0,964 (0,048) [0,874, 1,063]	0,985 (0,063) [0,868, 1,119]	1,017 (0,175) [0,725, 1,426]	1,045 (0,052) [0,948, 1,153]
Αριθμός αδερφών	0,928*** (0,005) [0,876, 0,899]	0,940*** (0,014) [0,913, 0,969]	0,852*** (0,011) [0,830, 0,874]	0,938*** (0,011) [0,915, 0,961]
Υψηλή εκπαίδευση (παιδί)	2,753*** (0,091) [2,579, 2,938]	2,609*** (0,127) [2,371, 2,872]	3,500*** (0,162) [3,196 3,833]	2,129*** (0,080) [1,976, 2,293]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία	**Γαλλία**	**Δανία**	**Ελλάδα**	**Ηνωμένο Βασίλειο**
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	1,683*** (0,061) [1,565, 1,808]	1,463*** (0,080) [1,314, 1,630]	1,724*** (0,102) [1,534, 1,937]	1,851*** (0,112) [1,644, 2,085]
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	1,286*** (0,076) [1,145, 1,444]	1,256*** (0,105) [1,065, 1,481]	1,355*** (0,102) [1,169, 1,572]	1,517*** (0,080) [1,368, 1,684]
Μη πυρηνική οικογένεια	0,906* (0,051) [0,810, 1,014]	0,883 (0,070) [0,756, 1,032]	0,806 (0,208) [0,486, 1,337]	0,990 (0,058) [0,882, 1,112]
Αριθμός αδερφιών	0,926*** (0,008) [0,910, 0,943]	0,950*** (0,017) [0,916, 0,985]	0,896*** (0,014) [0,867, 0,926]	0,920*** (0,015) [0,889, 0,951]
Υψηλή εκπαίδευση (παιδί)	4,431*** (0,154) [4,137, 4,745]	5,076*** (0,265) [4,581, 5,624]	6,765*** (0,347) [6,118, 7,480]	3,371*** (0,150) [3,088, 3,680]
N	9602	3909	6461	5576

Πηγή: Επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας EU-SILC του 2005

Σημειώσεις: Στον πίνακα παρατίθενται λόγοι πιθανοτήτων. Σε παρένθεση παρατίθενται εύρωστα τυπικά σφάλματα.

**** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1*

παιδιών όχι μόνο άμεσα αλλά και έμμεσα μέσω των επαγγελματικών επιτευγμάτων των παιδιών, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Ιδιαίτερα για τη Γαλλία, προκύπτει ότι το επάγγελμα των παιδιών αποτελεί όχημα μέσω του οποίου η οικογενειακή προέλευση επηρεάζει την πιθανότητα βίωσης της φτώχειας στην ενήλικη ζωή των ατόμων. Αντίθετα, η διαμεσολάβηση δεν ισχύει για τη Δανία, όπου η συσχέτιση των αποτελεσμάτων στη βάση της κλίμακας διαγενεακής κινητικότητας δεν οδηγεί σε αύξηση του κινδύνου της φτώχειας στην ενήλικη ζωή των ατόμων, δεδομένου ότι το επάγγελμα των παιδιών δεν ασκεί στατιστικά σημαντική επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας (τουλάχιστον σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,05) (βλ. Πίνακας 3).

6. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία είχε ως στόχο να εμβαθύνει στη συγκριτική ανάλυση της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας και να αναδείξει ορισμένες πτυχές του φαινομένου στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αξιοποιώντας τα διαγενεακά μικροδεδομένα της έρευνας EU-SILC του 2005. Η ανάλυση εστιάστηκε στην εμπειρική διερεύνηση του εάν, με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό η οικογενειακή προέλευση επιδρά στην πιθανότητα των παιδιών να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας ως ενήλικες σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες που αντιπροσωπεύουν τέσσερα διακριτά μοντέλα κοινωνικής προστασίας. Εντοπίστηκαν διαφορές μεταξύ χωρών και συστημάτων κοινωνικής προστασίας ως προς τον τρόπο με τον οποίο τα χαρακτηριστικά της οικογένειας προέλευσης επηρεάζουν τον κίνδυνο της φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα άτομα. Με βάση τα αποτελέσματα της ανάλυσης η οικογενειακή προέλευση συνδέεται με τον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών άμεσα και έμμεσα στην Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο και έμμεσα στη Γαλλία. Αντίθετα, στη Δανία η οικογενειακή προέλευση δεν έχει καμιά –άμεση ή έμμεση– επίδραση στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών (βλ. Πίνακα 5).

Τα ευρήματα αυτά προσφέρουν ορισμένες ενδείξεις για την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην αντιμετώπι-

Πίνακας 5: Η επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών

	Άμεση	Έμμεση
Γαλλία	-	✓
Ελλάδα	✓	✓
Δανία	-	-
Ηνωμένο Βασίλειο	✓	✓

ση της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας. Ειδικότερα, το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο κοινωνικής προστασίας, που χαρακτηρίζει τη Δανία, αποδεικνύεται πιο αποτελεσματικό στον περιορισμό της επίδρασης των χαρακτηριστικών της οικογένειας προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας που αντιμετωπίζουν οι ενήλικες. Το μοντέλο αυτό, που χαρακτηρίζεται από γενναιόδωρες παροχές, καθολικής εμβέλειας, που έχουν ως δικαιούχο το άτομο, ενδεχομένως κατορθώνει να αποδυναμώσει (ή να αντισταθμίσει) την επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στα μελλοντικά επιτεύγματα των ατόμων. Αντίθετα, το φιλελεύθερο και το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικής προστασίας φαίνεται να σημειώνουν τη χειρότερη επίδοση στον περιορισμό της επίδρασης της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας των ενήλικων παιδιών. Αυτό μπορεί να οφείλεται στον υπολειμματικό χαρακτήρα της κοινωνικής προστασίας στις χώρες αυτές, που τείνει να δημιουργεί «μονοπάτια εξάρτησης» μεταξύ γονέων και παιδιών ως προς τα ατομικά επιτεύγματα. Τέλος, το κορπορατιστικό-συντηρητικό μοντέλο κοινωνικής προστασίας μπορεί να τοποθετηθεί κάπου ενδιάμεσα, καθώς δεν παρατηρείται άμεση επίδραση της οικογενειακής προέλευσης στον κίνδυνο της φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα ενήλικα παιδιά, αλλά έμμεση μέσω της επίδρασης που ασκεί στα επαγγελματικά επιτεύγματα των παιδιών. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη σημασία του επαγγέλματος των παιδιών και γενικότερα των ατομικών επιτευγμάτων ως σημαντικού διαμεσολαβητή (mediator), ο οποίος θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στις μελέτες της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας.

Τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα επιβάλλουν περιορισμούς στην ανάλυση και στα εμπειρικά αποτελέσματα. Μια καλύτερη πληροφόρηση για το κοινωνικοοικονομικό στάτους της οικογένειας προέλευσης θα επέτρεπε αφενός μια ασφαλέστερη αξιολόγηση της επίπτωσης που αυτή έχει στα επιτεύγματα των παιδιών και αφετέρου ασφαλέστερες συγκρίσεις μεταξύ χωρών και συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Επίσης, πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το ρόλο και την αποτελεσματικότητα του κοινωνικού κράτους στην αντιμετώπιση της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας μπορεί να προκύψει με τον στατιστικό έλεγχο της επίδρασης συγκεκριμένων κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, όπως οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις, οι ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, οι υπηρεσίες παιδικής φροντίδας, το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης κ.λπ. Προηγούμενες έρευνες έχουν επισημάνει τη σημαντική επί-

δραση που έχουν οι θεσμικές διευθετήσεις στην αγορά εργασίας, την κοινωνική προστασία και την εκπαίδευση στη διαμόρφωση των προτύπων διαγενεακής κινητικότητας στις χώρες της ΕΕ (βλ. Causa et al., 2009). Το αιτιώδες μοντέλο του Διαγράμματος 1 προσφέρει ορισμένες γενικές κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα στο πεδίο αυτό με την εμπειρική διερεύνηση της ταυτόχρονης επίδρασης παραγόντων του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος και των γονεϊκών και ατομικών χαρακτηριστικών σε ένα μοντέλο πρόβλεψης των μελλοντικών επιτευγμάτων των ατόμων. Η ερευνητική αυτή προσέγγιση μπορεί να προσφέρει ασφαλέστερες εκτιμήσεις και καλύτερη απεικόνιση του εάν και σε ποιο βαθμό οι θεσμικές διευθετήσεις που επηρεάζουν την κοινωνική ευημερία (όπως αυτές που αφορούν την κοινωνική προστασία, την αγορά εργασίας, την οικονομία) συμβάλλουν στη διάρρηξη του φαύλου κύκλου μεταβίβασης της φτώχειας μεταξύ των γενεών στις χώρες της ΕΕ, οδηγώντας στην αποτελεσματικότερη χάραξη και αξιολόγηση πολιτικών σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

Agresti, A. (2002). *Categorical Data Analysis*, 2nd edition, New Jersey: John Wiley & Sons.

Airio, I., Moisio, P. and Niemelä, M. (2004). "Intergenerational transmission of poverty in Finland in the 1990s", Department of Social Policy, Series C: 13/2004, University of Turku.

Aldridge, S., (2001). *Social Mobility: A Discussion Paper*, London: Performance and Innovation Unit.

Axinn, W., Duncan, G. and Thornton, A. (1997). "The effects of parents' income, wealth, and attitudes on children's completed schooling and self esteem", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Becker, G. (1964). *Human Capital*, New York: Columbia University Press.

Becker, G. and Tomes, N. (1979). "An equilibrium theory of the distribution of income and intergenerational mobility", *Journal of Political Economy*, 87, pp. 1153-1189.

Becker, G. and Tomes, N. (1986). "Human capital and the rise and fall of families", *Journal of Labour Economics*, 4, pp. 1-39.

Behrman, J. and Taubman, P. (1990). "The intergenerational correlation between children's adult earnings and their parents' income: Results from the Michigan Panel Survey of Income Dynamics", *Review of Income and Wealth*, 36 (2), pp. 115-127.

Bird, K. (2007). "The intergenerational transmission of poverty: An overview", CPRC Working Paper 99, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Björklund. A., Lindahl, M. and Plug, E. (2004). "Intergenerational effects in Sweden: What can we learn from adoption data?", Discussion Paper 1194, IZA: Bonn.

Blanden, J. (2006). "'Bucking the trend': What enables those who are disadvantaged in childhood to succeed later in life?", Working Paper 31, Department for Work and Pensions.

Blanden, J. and Gibbons, S. (2006). *The Persistence of Poverty Across Generations. A View from two British Cohorts*, Bristol: The Policy Press.

Blanden, J. and Gregg, P. (2004). "Family income and educational attainment: A review of approaches and evidence for Britain", *Oxford Review of Economic Policy*, 20 (2), pp. 245-263.

Blau, P. and Duncan, O. (1967). *The American Occupational Structure*, New York: Free Press.

Boggess, S. and Corcoran, M. (1999). "Cycles of disadvantage?" in Boggess, S., Corcoran, M. and Jenkins, S. (eds), *Cycles of Disadvantage?*, Wellington: Institute of Policy Studies.

Borjas, G. (1992). "Ethnic capital and intergenerational mobility", *Quarterly Journal of Economics*, 107 (1), pp. 123-150.

Borjas, G. (1997). "To ghetto or not to ghetto: Ethnicity and residential segregation", *Journal of Urban Economics*, 44 (2), pp. 228-253.

Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality*, New York: Wiley.

Bowles, S. (1972). "Schooling and inequality from generation to generation", *The Journal of Political Economy*, 80 (3), pp. 219-251.

Bowles, S. and Gintis, H. (2001). "The inheritance of economic status: Education, class and genetics", in Feldman, M. (ed.), *Genetics, Behaviour and Society*, Elsevier.

Bowles, S. and Gintis, H. (2002). "The inheritance of inequality", *Journal of Economic Perspectives*, 16 (3), pp. 3-30.

Boyden, J. and Cooper, E. (2006). "Questioning the power of resilience: Are children up to the task of disrupting the transmission of poverty?", CPRC Working Paper 73, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Boyden, J., Ling, B. and Myers, W. (1998). *What Works for Working Children?*, Florence/Stockholm: UNICEF International Child Development Center/Readda Barnen.

Bracking, S. (2003). "The political economy of chronic poverty", CPRC Working Paper 23, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Brännström, L. (2005). "Does neighbourhood origin matter? A longitudinal multilevel assessment of neighbourhood effects on income and receipt of social assistance in a Stockholm birth cohort", *Housing, Theory and Society*, 22 (4), pp. 169-195.

Breen, R. and Goldthorpe, J. (1999). "Class inequality and meritocracy: A critique of Saunders and an alternative analysis", *British Journal of Sociology*, 50 (1), pp. 1-27.

Breen, R. and Goldthorpe, J. (2001). "Class, mobility and merit: The experience of two British birth cohorts", *European Sociological Review*, 17 (2), pp. 81-101.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. and Aber, J. (1997a). *Neighborhood Poverty, Volume I: Context and Consequences for Children*, New York: Russell Sage Foundation.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. and Aber, J. (1997b). *Neighborhood Poverty, Volume II: Policy Implications in Studying Neighborhoods*, New York: Russell Sage Foundation.

Carneiro, P. and Heckman, J. (2003). "Human capital policy", in Heckman, J. and Krueger, A. (eds), *Inequality in America*, Cambridge, Mass: MIT Press.

Castaneda, T. and Aldaz-Carroll, E. (1999). "The intergenerational transmission of poverty: Some causes and policy implications", Discussion Paper, Inter-American Development Bank.

Causa, O., Dantan, S. and Johanson, A. (2009). "Intergenerational social mobility in European OECD countries", OECD Working Paper 50, Paris: OECD.

Causa, O. and Johanson, A. (2009). "Intergenerational social mobility", OECD Working Paper 48, Paris: OECD.

Checchi, D. and Dardadoni, V. (2002). "Mobility comparisons: Does using different measures matter?", Working Paper 15, University of Milan.

Chronic Poverty Research Centre (2007). "Chronic poverty: An introduction", Policy Brief 1, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Comi, S. (2004). "Intergenerational mobility in Europe: Evidence from ECHP", Working Paper Child 18/2004.

Corak, M. (2001). "Are the kids all right? Intergenerational mobility and child well-being in Canada", 11F0019MIE No. 171, Ottawa: Family and Labour Studies Division at Statistics Canada.

Corak, M. (2006). "Do poor children become poor adults? Lessons from a cross country comparison of generational earnings mobility", Discussion Paper 1993, Bonn: IZA.

Corak, M. and Heisz, A. (1999). "The intergenerational earnings and income mobility of Canadian men: Evidence from longitudinal income tax data", *Journal of Human Resources*, 34 (3), pp. 504-533.

Corcoran, M. (1995). "Rags to rags: Poverty and mobility in the United States", *Annual Review of Sociology*, 21, pp. 237-267.

Corcoran, M. and Adams, T. (1993). *Race, Poverty, Welfare and Neighbourhood Influences on Men's Economic Outcomes*, University of Michigan: Report to the Rockefeller Foundation.

Corcoran, M. and Adams, T. (1994). *Family and Neighbourhood Welfare Dependency and Son's Labour Supply*, University of Michigan.

Corcoran, M. and Adams, T. (1997). "Race, sex and the intergenerational transmission of poverty", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Corcoran, M., Gordon, R., Laren, D. and Solon, G. (1992). "The association between men's economic status and their family and community origins", *Journal of Human Resources*, 27 (4), pp. 575-601.

Côté, S. and Healy, T. (2001). *The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital*, Paris: OECD.

Cremin, L. and Kendell, K. (2003). *American Education: The National Experience*, New York: Macmillan.

d' Addio, A. (2007). "Intergenerational transmission of disadvantage: Mobility or immobility across generations? A review of the evidence for OECD countries", OECD Social, Employment and Migration Working Papers 52, Paris: OECD.

Danziger, S. and Gottschalk, P. (1995). *Economic Hardships: Slow Growth and Increasing Inequalities*, New York: Sage Publications.

Dearing, E., McCartney, K. and Taylor, B. (2001). "Change in family income-to-needs matters more for children with less", *Child Development*, 72, pp. 1779-1793.

Doyle, O., Harmon, C. and Walker, I. (2004). "The impact of parental income and education on the health of their children", IZA Working Paper 1832, Bohn.

Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), (1997). *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Duncan, G., Smeeding, T. and Rogers, W. (1993). "W(h)ither the middle class? A dynamic view", in Papadimitriou, D. and Wolff, E. (eds), *Poverty and Prosperity in the USA in the Late Twentieth Century*, New York: MacMillan.

Duncan, G., Yeung, W., Brooks-Gunn, J. and Smith, J. (1998). "How much does childhood poverty affect the life chances of children?", *American Sociological Review*, 63 (3), pp. 406-423.

Duncan, O., Featherman, D. and Duncan, B. (1969). "Socioeconomic background and occupational achievement: Extensions of a basic model", Final Report, Project S-0074, US Department of Health, Education and Welfare.

du Toit, A. (2005), "Poverty measurement blues: Some reflections on the space for understanding 'chronic' and 'structural' poverty in South Africa", CPRC Working Paper 55/PLAAS Chronic Poverty and Development Series 6, Manchester & Bellville: Chronic Poverty Research Centre and PLAAS.

Engle, P., Castle, S. and Menon, P. (1996). "Child development: Vulnerability and resilience", FCND Discussion Paper 12, IFPRI.

Erikson, R. and Goldthorpe, J. (1992). *The Constant Flux*, Oxford: Clarendon Press.

Erikson, R. and Goldthorpe, J. (2002). "Intergenerational inequality: A sociological perspective", *Journal of Economic Perspectives*, 16 (3), pp. 31-44.

Ermisch, J., Francesconi, M. and Pevalin, D. (2001). "Outcomes for children of poverty", Department for Work and Pensions Research Report 158, Corporate Document Services, Leeds.

Ermisch, J., Francesconi, M. and Pevalin, D. (2004). "Parental partnership and joblessness in childhood and their influence on young people's outcomes", *Journal of the Royal Statistical Society*, 167 (1), pp. 69-101.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (2004). "Unequal opportunities and the mechanisms of social inheritance", in Corak, M. (ed.), *Generational Income Mobility*, Cambridge: Cambridge University Press.

Esping-Andersen, G. (2005). "Social inheritance and equal opportunities policies", in Delorenzi, S., Reed, J. and Robinson, P. (eds), *Maintaining Momentum, Promoting Social Mobility and Life Chances from Early Years to Adulthood*, London: Institute for Public Policy Research.

Esping-Andersen, G. (2007). "Investing in children and their life chances", Paper prepared for the Foundation Carolina International Workshop "Welfare State and Competitivity", Madrid.

Eurostat (2005). EU-SILC *Database Description*, European Commission: Luxembourg.

Feinstein, L. (2006). *The effects of education on health: Concepts, evidence and policy implications: A review for the OECD Centre for Educational Research and Innovation*. Paris: OECD.

Ferrera, M. (2000). "Restructuring the welfare state in Southern Europe", in Kuhnle, S. (ed.), *Survival of the European Welfare State*, London: Routledge.

Gilbert, N. (1993). *Analyzing Tabular Data. Loglinear and logistic models for social researchers*, London: UCL Press.

Grawe, N. (2004). "Reconsidering the use of nonlinearities in intergenerational earnings mobility as a test for credit constraints", *Journal of Human Resources*, 39 (3), pp. 813-827.

Gregg, P., Harkness, S. and Machin, S. (1999). *Child Development and Family Income*, York: Joseph Rountree Foundation.

Guo, G. and Harris, K. (2000). "The mechanisms mediating the effects of poverty on children's intellectual development", *Demography*, 37, pp. 431-447.

Hardin, J. and Hilbe, J. (2007). *Generalized Linear Models and Extensions*, Texas: Stata Press.

Harper, C., Marcus, R. and Moore, K. (2003). "Enduring poverty and the conditions of childhood lifecourse and intergenerational poverty transmissions", *World Development*, 31 (3), pp. 535-554.

Harper, C. (2004). "Child ill health and mortality – how can we prevent the preventable", CHIP Policy Briefing, 7, London: Childhood Poverty Policy and Research Centre.

Harriss-White, B. (2005). "Poverty and capitalism", Queen Elizabeth House Working Paper 134, Oxford: Oxford University.

Hauser, R. (1969). "Schools and the stratification process", *American Journal of Sociology*, 74, pp. 587-611.

Haveman, R. and Wolfe, B. (1994). *Succeeding Generations: On the Effects of Investment in Children*, New York: Sage Publications.

Haveman, R., Wolfe, B. and Spalding, J. (1991). "Childhood events and circumstances influencing high school completion", *Demography*, 28, pp. 133-157.

Haveman, R., Wolfe, B. and Wilson, K. (1997). "Intergenerational determinants of high school graduation and teen non-marital births: Reduced form and structural models", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Heckman, R. and Rubinstein, Y. (2001). "The importance of non-cognitive skills: Lessons from the GED testing program", *American Economic Review*, 91 (2), pp. 145-149

Heckman, J., Stixrud, J. and Urzua, S. (2006). "The effects of cognitive and non-cognitive abilities on labor market outcomes and social behavior", NBER Working Papers 12006, National Bureau of Economic Research, Inc.

Herrnstein, R. J. and Murray, C. (1994). *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*, New York: Free Press.

Hickey, S. and du Toit, A. (2007). "Adverse incorporation, social exclusion and chronic poverty", CPRC Working Paper 81, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Hill, M. and O'Neill, J. (1994). "Family endowments and the achievement of young children with special reference to the underclass", *Journal of Human Resources*, 29 (4), pp. 1064-1100.

Hill, M. and Ponza, M. (1983). "Intergenerational transmission of poverty: Does welfare dependency beget dependency?", Paper prepared for the Southern Economic Association Meeting.

Hobcraft, J, (1998). "Intergenerational and life-course transmission of social exclusion: Influences of child poverty, family disruption and contact with the police", CASE Paper 15, London School of Economics: ESRC Centre for the Analysis of Social Exclusion.

Hulme, D., Moore, K. and Shepherd, A. (2001). "Chronic poverty: Meanings and analytical frameworks", CPRC Working Paper 2, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Hulme, D. and Shepherd, A. (2003). "Conceptualizing chronic poverty", World Development, 31 (3), pp. 403-423.

Jencks, C. and Mayer, S. (1990). "The social consequences of growing up in a poor neighbourhood", in Lynn, L. and McGeary, M. (eds), *Inner-city Poverty in the United States*, Washington: National Academy Press.

Jenkins, S. and Siedler, T. (2007a). *Using Household Panel Data to Understand the Intergenerational Transmission of Poverty*, Berlin: German Institute for Economic Research.

Jenkins, S. and Siedler, T. (2007b). *The Intergenerational Transmission of Poverty in Industrialized Countries*, Essex: Institute for Social and Economic Research.

Keels, M., Duncan, G., Deluca, S., Mendenhall, R. and Rosenbaum, J. (2005). "Fifteen years later: Can residential mobility programs provide a long-term escape from neighborhood segregation, crime and poverty?", *Demography*, 42, pp. 51-73.

Keister, L. (2004). "Race, family structure and wealth: The effect of childhood family on adult asset ownership", *Sociological Perspectives*, 47 (2), pp. 161-187.

Keller, S. and Zavalloni, M. (1964). "Ambition and social class: A respecification", *Social Forces*, 43 (1), pp. 58-70.

Lefebvre, P. and Merrigan, P. (1998). "Family background, family income, maternal work and child development", Working Paper 78, CREFÉ, Université of Quebec in Montreal.

Leibfried, S. (1993). "Towards a European welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community", in Jones, C. (ed.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe*, London & New York: Routledge.

Levy, D. and Duncan, G. (2001). "Using sibling samples to assess the effect of childhood family income on completed schooling", Working Paper 168, Joint Center for Poverty Research, Northwestern University and University of Chicago, Chicago.

Lewis, O. (1966). *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, New York: Random House.

Lewis, O. (1969). "The culture of poverty", in Moynihan, D. (ed.), *On Understanding Poverty*, New York: Basic Books.

Lipman, E. and Offord, D. (1997). "Psychosocial morbidity among poor children in Ontario", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Maitre, B. and Whelan, C. (2008). "General data quality issues in the EU-SILC 2005 intergenerational module", in *Date Quality Issues in the EU-SILC Intergenerational Modules*, EQUALSOC.

Manski, C. (1992). "Alternative estimates of the effect of family structure during adolescence on high school graduation", *Journal of the American Statistical Association*, 87 (417), pp. 25-37.

Mayer, S. (1997). *What Money Can' t Buy: Family Income and Children' s Life Chances*, Cambridge: Harvard University Press.

Mayer, S. (2002). "The influence of parental income on children's outcomes", A review report to the New Zealand Ministry of Social Development, Wellington: Ministry of Social Development.

Mazumder, B. (2001). *Earnings Mobility in the US: A New Look at Intergenerational Inequality*, Department of Economics, University of California at Berkeley.

Mazumder, B. (2005). "Fortunate sons: New estimates of intergenerational mobility in the US using social security earnings data", *Review of Economics and Statistics*, 87 (2), pp. 235-255.

McKay, A., Baulch, B., Hisarciklilar, M. and Lawson, D. (2009). "How many chronically poor people are there in the world? Some preliminary estimates", CPRC Working Paper 45, Manchester: Chronic Poverty research Centre.

McKnight, A. (2002). *Economics and Social Exclusion*, STICERD Review 2001.

McLanahan, S. (1985). "Family structure and the inter-generational transmission of poverty", *American Journal of Sociology*, 90, pp. 873-901.

McLanahan, S. and Sandefur, G. (1994). *Growing Up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*, Cambridge Mass: Harvard University Press.

Mead, L. (1986). *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*, New York: Free Press.

Mead, L. (1992). *The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America*, New York City: Harper Collins.

Mincer, J. (1958). "Investment in human capital and personal income distribution", *Journal of Political Economy*, 66, pp. 281-302.

Moore, K. (2001). "Frameworks for understanding the intergenerational transmission of poverty and well-being in developing countries", CPRC Working Paper 8, Manchester, Chronic Poverty Research Centre.

Moore, K. (2005). "Thinking about youth poverty through the lenses of chronic poverty, life-course poverty and intergenerational poverty", CPRC Working Paper 57, Manchester: Institute for Development Policy and Management, University of Manchester.

Morrow, V. (1999). "Conceptualizing social capital in relation to the wellbeing of children and young people: A critical review", *Sociological Review*, 47 (4), pp. 744-765.

Mulligan, C. (1999). "Galton vs. the human capital approach to inheritance", *Journal of Political Economy*, 107 (6), pp. 184-224.

Murray, C. (1984). *Losing Ground: American Social Policy, 1950-1980*, New York: Basic Books.

Murray, C. (2001). "Livelihoods research: Some conceptual and methodological issues", CPRC Background Paper 5, Manchester: Chronic Poverty Research Centre.

Musick, K. and Mare, R. (2004). "Recent trends in the inheritance of poverty and family structure", Working Paper CCPR-002-04, California Centre for Population Research, Los Angeles: University of California.

Myrdal, G. (1963). *Challenge to Affluence*, London: Gollancz.

OECD (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, Paris: OECD.

Oreopoulos, P. (2003). "The long-run consequences of growing-up in a poor neighbourhood", *The Quarterly Journal of Economics*, 118 (4), pp. 1533-1575.

Papatheodorou, C. (1997). "Poverty and family background in Greece: The role of father's occupation and education", Welfare State Programme 133, LSE-STICERD, London: London School of Economics and Political Science.

Papatheodorou, C. and Piachaud, D. (1998). "Family background, education and poverty in Greece", in Korayem, K. and Petmesidou, M. (eds), *Poverty and Social Exclusion in the Mediterranean Area*, Bergen: CROP.

Peters, H. (1992). "Patterns of intergenerational mobility in income and earnings", *Review of Economics and Statistics*, 74 (3), pp. 456-466.

Peters, H. and Mullis, N. (1997). "The role of family income and sources of income in adolescent achievement", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Raaum, O., Salvanes, K. and Sørensen, E. (2005). "The neighbourhood is not what it used to be", *The Economic Journal*, 116, pp. 200-222.

Rodgers, B. and Pryor, J. (1998). *Divorce and Separation: The Outcomes for Children*, York: Joseph Rowntree Foundation.

Rosenbaum, J. (1991). "Black pioneers: Do their moves to the suburbs increase economic opportunities for mothers and children?", *Housing Policy Debate*, 2 (4), pp. 1179-1213.

Sacerdote, B. (2002). "The nature and nurture of economic outcomes", *American Economic Review Papers and Proceedings*, 92 (2), pp. 344-348.

Saunders, P. (1996). *Unequal but Fair? A Study of Class Barriers in Britain*, London: IEA.

Saunders, P. (1997). "Social mobility in Britain: An empirical evaluation of two competing theories", *Sociology*, 31.

Shea, J. (2000). "Does parents' money matter?", *Journal of Public Economics*, 77, pp. 155-184.

Sigle-Rushton, W. (2004). "Intergenerational and life-course transmission of social exclusion in the 1970 British Cohort Study", CASE Discussion Paper 78, London: London School of Economics

Smith, J., Brooks-Gunn, J. and Klebanov, P. (1997). "The consequences of living in poverty for young children's cognitive and verbal ability and early school achievement", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage.

Solon, G. (1989). "Biases in the estimation of intergenerational earnings correlations", *The Review of Economics and Statistics*, 71 (1), pp. 172-174.

Solon, G. (1992). "Intergenerational income mobility in the United States", *American Economic Review*, 82 (3), pp. 393-408.

Solon, G. (1999). "Intergenerational mobility in the labour market", in Ashenfelter, O. and Card, D. (eds), *Handbook of Labour Economics*, Vol. 3A, Amsterdam: North Holland.

Solon, G. (2002). "Cross-country differences in intergenerational income mobility", *Journal of Economic Perspectives*, 16, pp. 59-66.

Teachman, J., Paasch, K., Day, R. and Carver, K. (1997). "Poverty during adolescence and subsequent educational attainment", in Duncan, G. and Brooks-Gunn, J. (eds), *Consequences of Growing Up Poor*, New York: Russell Sage Foundation.

Turkheimer, E., Haley, A., Waldron, M., D' Onofrio, B. and Gottesman, I. (2003). "Socioeconomic status modifies heritability of IQ in young children", *Psychological Science*, 14 (6), pp. 623-626.

Vartanian, T. and Buck, P. (2005). "Childhood and adolescent neighbourhood effects on adult income: Using siblings to examine differences in ordinary least squares and fixed-effect", *Social Service Review*, 79, pp. 60-94.

Vleminckx, K. and Smeeding, T. (2001). *Child Well-being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations: What Do We Know?*, Bristol: University of Bristol, The Policy Press.

Wilson, W. (1987). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*, Chicago: University of Chicago Press.

Wood, G. (2000). "Prisoners and escapees: Improving the institutional responsibility square in Bangladesh", *Public Administration and Development*, 20 (3), pp. 221-237.

Yaqub, S. (2000). "Intertemporal welfare dynamics: Extent and causes", Background Paper 72, Human Development Report Office, UNDP, New York.

Zimmerman, D. (1992). "Regression toward mediocrity in economic stature", *American Economic Review*, 82 (3), pp. 409-429.

Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Μακροοικονομικό Περιβάλλον, Ανισότητα και Φτώχεια: Μια Εμπειρική Διερεύνηση για την Επίδραση της Οικονομικής Μεγέθυνσης και της Κοινωνικής Προστασίας σε Ελλάδα και ΕΕ*, Μελέτη 3, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010). *Δομή και Τάσεις της Οικονομικής Ανισότητας και της Φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, 1995-2008*, Επιστημονική Έκθεση 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Παπαδοπούλου, Ε. και Σακελλαρίδης, Γ. (2010). *Οικονομική Μεγέθυνση, Ανισότητα και Φτώχεια: Θεωρητικές και Εμπειρικές Προσεγγίσεις*, Μελέτη 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Danchev, S. και Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση και Διαχρονικές Τάσεις*, Επιστημονική Έκθεση 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005). «Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώτα ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Αργείτης, Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Παράρτημα

Πίνακας Π1: Εξαρτημένες και ανεξάρτητες μεταβλητές στην ανάλυση

Α. Επάγγελμα των ενήλικων παιδιών

Επάγγελμα (%)	Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία	Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία	Εξειδικευμένη/ ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία
Γαλλία	35,86	24,43	39,71
Ελλάδα	23,54	22,25	54,21
Δανία	44,73	25,04	30,23
Ηνωμένο Βασίλειο	36,42	31,64	31,94

Β. Επάγγελμα του πατέρα

Επάγγελμα (%)	Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία	Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία	Εξειδικευμένη/ ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία
Γαλλία	27,69	7,85	64,46
Ελλάδα	16,38	9,37	74,24
Δανία	32,46	10,37	57,17
Ηνωμένο Βασίλειο	21,03	43,22	35,74

Γ. Κίνδυνος φτώχειας των ενήλικων παιδιών

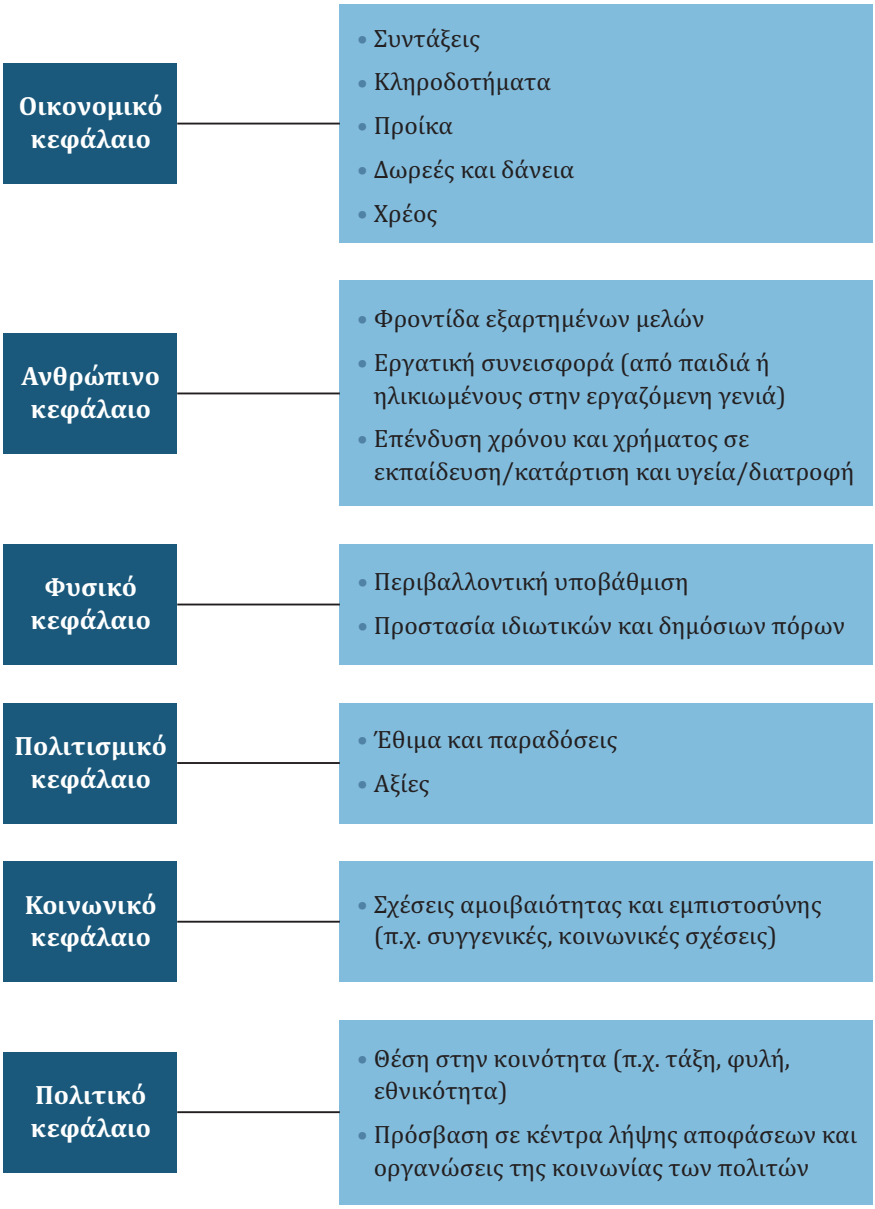
	Φτωχοί (%)
Γαλλία	12,88
Ελλάδα	22,81
Δανία	6,17
Ηνωμένο Βασίλειο	17,92

Πηγή: Επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας EU-SILC του 2005

Πίνακας Π2: Έλεγχος συσχέτισης του επαγγέλματος του πατέρα και του επαγγέλματος των παιδιών

Βαθμός συσχέτισης	Spearman ρ	Kendall's τ
Γαλλία	0,3325	0,3366
Ελλάδα	0,3145	0,2905
Δανία	0,2649	0,2432
Ηνωμένο Βασίλειο	0,2654	0,2388

Διάγραμμα Π1: Διαγενεακά μεταβιβαζόμενοι παράγοντες ευημερίας

Πηγή: Προσαρμοσμένο διάγραμμα από Hulme et al. (2001), Moore (2005), Bird (2007)

ISBN: 978-960-9571-01-2